

Kattensingel 61-69 en 47 te Gouda

Een cultuurhistorische analyse

J. Dijkstra

Colofon

ADC Rapport 5312

Cultuurhistorische analyse Kattensingel 61-69 en 47 te Gouda

Auteur: J. Dijkstra

In opdracht van: SENS *real estate*

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, 26 januari 2021

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Status onderzoek: definitief

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

ISSN 1875-1067

ADC ArcheoProjecten

Postbus 1513

3800 BM Amersfoort

Tel. 033-299 81 81

E-mail info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding en administratieve gegevens	7
2 Doelstelling en methodiek	9
3 De huidige situatie: plangebied en directe omgeving	10
4 Historische achtergronden	19
4.1 De ontwikkeling van Gouda in het kort	19
4.2 Ontginningen van het veengebied ten noorden en noordwesten van Gouda	20
4.3 Gouda kaasstad	22
5 Ontwikkelingen binnen het plangebied	23
5.1 Periode vóór ca. 1800	23
5.2 Blekerij De Blaauwe Haan	25
5.3 Kaashandelaren aan de Kattensingel 61-69	25
6 Waardering van de aanwezige elementen en aanbevelingen	36
6.1 Cultuurhistorische waarden	36
6.2 Aanbevelingen	39
Literatuur	40
Geraadpleegde websites	40
Lijst van afbeeldingen	41
Bijlage 1 Ontwikkeling plangebied aan de hand van kadastrale hulpkaarten.	43
Bijlage 2 Kaashandelcomplex 1920 uit familiearchief van Van Eijk	46
Bijlage 3 Bouwtekeningen uit het Streekarchief Midden-Nederland	48

Samenvatting

In opdracht van SENS *real estate* heeft ADC ArcheoProjecten een cultuurhistorische analyse uitgevoerd voor de locatie Kattensingel 61-69 en 47 te Gouda.

Geschiedenis

Het plangebied ligt net buiten de singel van de middeleeuwse stad Gouda in de wijk Nieuwe Park, aan de Kattensingel. Het ligt in het Hollands-Utrechts veengebied dat in de eerste helft van de 12^e eeuw is ontgonnen. De gedempte Jan Verzwollewetering die langs de noordwest rand van het plangebied liep is mogelijk al in deze periode ontstaan als kavelsloot, maar bestond zeker als wetering rond het midden van de 14e eeuw voor het afvoeren van het water uit de polder Bloemendaal. Na de demping rond 1935 is het tracé van de wetering een open structuur gebleven. Lange tijd liggen in het gebied tussen de singel en de wetering tuinen. Vanaf de 18e eeuw verschijnen hier ook blekerijen. De bebouwing neemt vanaf de 19e eeuw toe. Het wordt een wijk met woningen, industrie en bedrijvigheid. Binnen het plangebied zijn tot 1889 verschillende blekerijen gevestigd. In dat jaar koopt de firma Van Eijk, kaashandel, de blekerij met de naam De Blaauwe Haan. Van Eijk behoudt de naam. Het bedrijf zou uitgroeien tot één van de grootste kaashandelaren van Gouda als N.V. Kaashandel Maatschappij "Gouda". Groei van het bedrijf betekende uitbreiding met kaaspakhuizen, kistenmakerijen, wagenloodsen, kantoren en dergelijke. Vaak werd gebruik gemaakt van dezelfde architecten, waarvan H.J. Nederhorst en D. Stuurman terugkerende namen zijn.

In 1972 houdt de Kaashandel Maatschappij op te bestaan. De eigendommen worden eerst verhuurd en later verkocht aan de NCZ. In 1989 wordt het gehele complex verkocht aan Kaashandel Paul, die het in de periode 2013-2017 verhuurt aan kaashandel De Producent. Vanaf 2018 staat het complex leeg.

Waardering

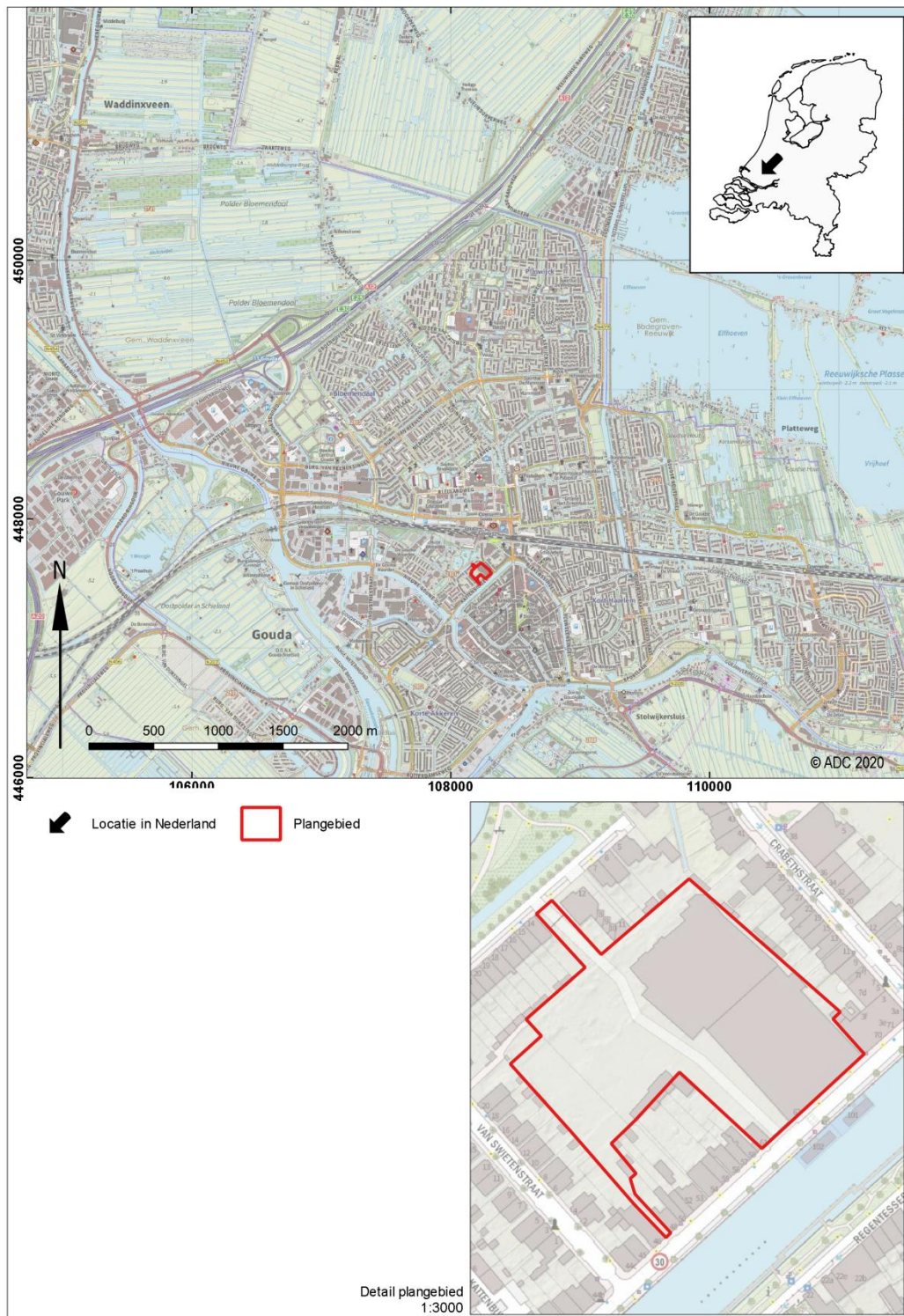
De gedempte Jan Verzwollewetering en de huidige rooilijn van de Kattensingel hebben als historische structuren een hoge cultuurhistorische waarde.

Aan de interne en externe samenhang van het complex (ensemble, verbindingen, opzet grotendeels rekening houdend met oude perceelsgrenzen, continuïteit in naam) is een positieve cultuurhistorische waarde toegekend.

Het pand dat is gebouwd in expressionistische stijl in 1936 en waar lange tijd een melkcontrolestation was gevestigd heeft een hoge cultuurhistorische waarde. Positieve cultuurhistorische waarden zijn toegekend aan de gebouwen die zijn gebouwd in 1921 en 1927. Indifferentie cultuurhistorische waarden zijn toegekend aan de overige gebouwen binnen het complex. Alleen aan de aanbouw aan het pand uit 1936 en de ruïne in het zuidelijk deel van het plangebied zijn negatieve cultuurhistorische waarden toegekend.

Aanbevelingen

- Geadviseerd is de gedempte Jan Verzwollewetering die buiten het plangebied en gedeeltelijk er binnen ter hoogte van het pand uit 1936 herkenbaar is als open zone of open strook, als open structuur te behouden, evenals de eeuwenoude rooilijn van de Kattensingel.
- Geadviseerd wordt het karakteristieke pand gebouwd in 1936 in expressionistische stijl te behouden en het een nieuwe functie te geven.
- Geadviseerd wordt het thema kaas voort te laten bestaan in het nieuwbouwplan. De eerste aanzet is er al aangezien de nieuwe wijk De Blaauwe Haan zal heten. Tevens kan worden gedacht aan het laten terugkomen van architectuur van gebouwen van het kaashandelcomplex in de nieuwbouw.
- Geadviseerd wordt de verbinding met het Van Bergen IJzendoornpark park en de later ontstane verbinding met de stad te behouden, of wel de verbinding/zichtlijn park-stad op te nemen in het nieuwbouwplan.
- Geadviseerd eerst nader bouwhistorisch onderzoek te laten verrichten voordat over gegaan wordt tot sloop van de panden. Dit advies geldt voor de panden die voor 1940 zijn gebouwd.

Afb. 1 Locatie plangebied.

1 Inleiding en administratieve gegevens

In opdracht van SENS *real estate* heeft ADC ArcheoProjecten een cultuurhistorische analyse uitgevoerd voor de locatie Kattensingel 61-69 en 47 te Gouda. Het plangebied ligt grotendeels op een binnenterrein van het bouwblok dat omsloten wordt door de Kattensingel, de Van Swietenstraat, de Crabethstraat en de Van Beverninghlaan (afb. 1). Aan de buitenrand van het bouwblok liggen de panden Kattensingel 61-69 waar zich ook de hoofdingang bevindt (afb. 2). Andere toegangen tot het binnenterrein liggen ter hoogte van Kattensingel 47 (aan de zuidoost zijde) en de Van Beverninghlaan 13 (aan de noordwest zijde). Het terrein is ruim een eeuw lang eigendom geweest van kaashandelaren die een rol hebben gespeeld in de Goudse kaashandel.

Het plangebied valt binnen Bestemmingsplan Nieuwe Park Wonen uit 2010. In het kader van de plannen voor de bouw van nieuwe grondgebonden woningen en appartementen is voor het huidige plangebied een bestemmingsplanwijziging noodzakelijk.

De Nota Cultuurhistorie 2004 van de gemeente Gouda schrijft voor dat bij grootschalige ontwikkelingen een Cultuurhistorische Analyse (CHA) opgesteld wordt waarin de aanwezige cultuurhistorische waarden in het plangebied in kaart worden gebracht (art. 19 lid 1 en 2 afwijking bestemmingsplan). Voor het gehele plangebied Nieuwe Park Wonen is een CHA voorgeschreven bij nieuwe (ingrijpende) ontwikkelingen. In het Bestemmingsplan Nieuwe Park Wonen wordt de Jan Verzwollewetering die door het noordwestelijk deel van het huidige plangebied heeft gelopen als waardevolle structuur genoemd.

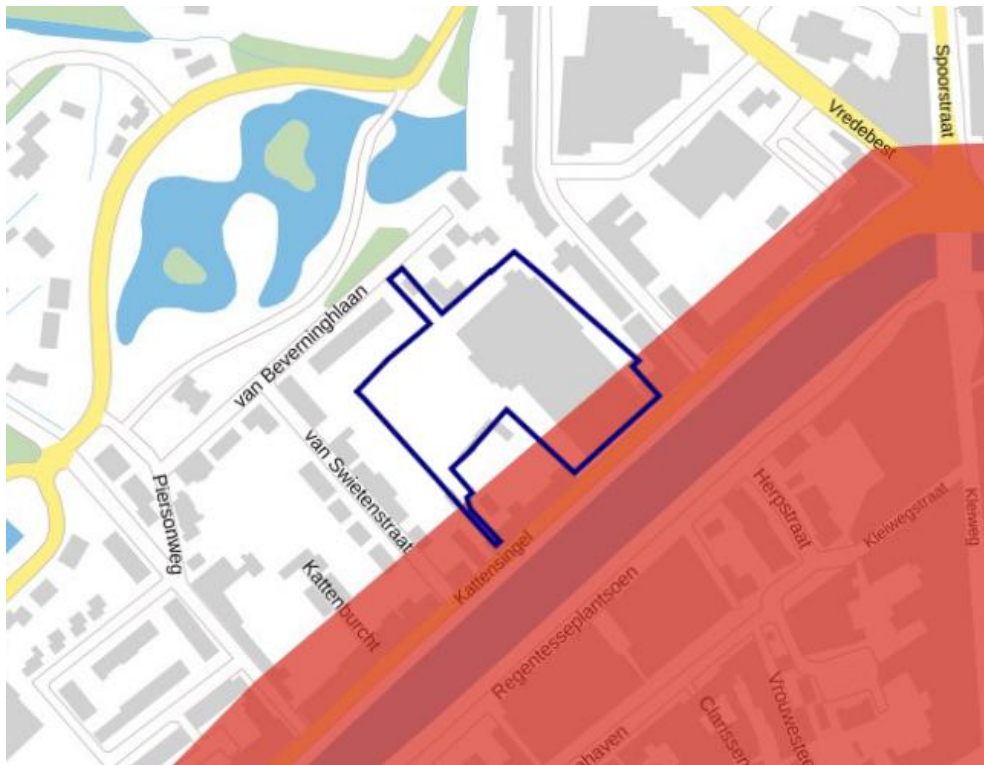
Daarnaast maakt een strook van ca. 50 m breed langs de Kattensingel en dus ook in het plangebied deel uit van het gebied dat is aangewezen als beschermd stadsgezicht (afb. 3).¹ Deze strook ligt in zone C. Doel van de aanwijzing is: *“de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als een zwaar belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De bescherming is in de C-zone met name gericht op het belang van het stratenpatroon en het patroon van watergangen in samenhang met de schaal van de bebouwing.” De aanwijzing tot beschermd stadsgezicht is niet bedoeld om de bestaande toestand in al zijn facetten te ‘bevriezen’.*

Samen met de Erfgoedvisie (2013) vormt de Nota Cultuurhistorie het cultuurhistorisch beleidskader voor de toetsing en begeleiding van bouwinitiatieven.

Afb. 2 Kattensingel 61-69. Huidige bebouwing (gebouwd 1970).

¹ Het Beschermd stadsgezicht omvat de middeleeuwse stad Gouda met de grachten en de bebouwing aan de buitenzijde van de singels. Als zodanig aangewezen in 1979.

Afb. 3 Een deel van het plangebied ligt binnen een gebied dat is aangewezen als beschermd stadsgezicht.

Op de gemeentelijke archeologische beleidskaart valt het plangebied binnen een zone met een hoge archeologische verwachting. Dit betekent dat bij projecten met een oppervlakte groter dan 100 m² en een bodemverstoring dieper dan 50 cm onder maaiveld een archeologievergunning nodig is. Archeologisch onderzoek is reeds uitgevoerd in de vorm van een bureauonderzoek door Bureau voor Archeologie.² Daarom vormt het nu geen onderdeel van deze cultuurhistorische analyse.

De volgende administratieve gegevens zijn van toepassing:

Opdrachtgever:	SENS <i>real estate</i> Contactpersoon dhr. A.K.T. Briels WTC – The Hague Toren E – 21ste verdieping Prinses Beatrixlaan 582, 2595 BM, Den Haag Tel. 070 2390150 E-mail: t.briels@sensrealestate.nl
Goedkeuring door bevoegde overheid (gemeente Gouda)	
Locatie:	Kattensingel 61-69 en 47
Plaats:	Gouda
Gemeente:	Gouda
Provincie:	Zuid-Holland
ADC-projectcode:	4220794
Auteur:	J. Dijkstra
Periode van uitvoering:	oktober-november 2020

² De Boer 2020.

2 Doelstelling en methodiek

Met deze cultuurhistorische analyse wordt inzicht gegeven in de aanwezige cultuurhistorische waarden in het plangebied en de directe omgeving daarvan. Conform het gemeentelijk beleid dient deze CHA als basis voor het onderdeel cultuurhistorie in het te wijzigen bestemmingsplan en dienen de aanwezige cultuurhistorische waarden als inspiratiebron te worden benut bij de toekomstige inrichting en nieuwbouw van het gebied. Bij de analyse is gewerkt conform de *Richtlijn voor het opstellen van Cultuurhistorische onderzoeksrapportages in Gouda* (B02c. Richtlijn CHA, Gemeente Gouda, versie 2019).

Bij het onderzoek zijn diverse bronnen geraadpleegd:

- Bestaande literatuur over de geschiedenis van Gouda (zie literatuurlijst achter in dit rapport);
- De cultuurhistorische basiskaart Gouda (CHBK);
- Huidig bestemmingsplan Nieuwe Park Wonen;
- Streekarchief Midden-Holland;
- Archeologische Vereniging Gouda;
- Historische Vereniging Die Goude;
- Diverse historische en topografische kaarten;
- Diverse websites (zie lijst achter in het rapport);

Op 23 en 29 oktober 2020 hebben veldbezoeken plaatsgevonden. Het complex is daarbij zowel aan de buitenkant als aan de binnenkant geïnventariseerd. Binnen waren niet alle bouwdelen toegankelijk (bijvoorbeeld delen van de voormalige kistenmakerij gebouwd in 1912/27). Die dagen is tevens het Streekarchief Midden-Holland bezocht. Van zowel het plangebied als van de directe omgeving zijn foto's genomen.

Gesproken is met de volgende personen: dhr. Hofman van de gemeente Gouda; dhr. H. Verwey van de Archeologische Vereniging Gouda, dankbaar is gebruik gemaakt zijn bibliotheek; mevr. M. Strating die werkt aan een overzicht van het oeuvre van de architect D. Stuurman; dhr. H.J. Hulst, één van de huidige eigenaren van het complex.

Tijdens de analyse zijn verschillende kaartlagen over elkaar heen gelegd, waarbij de huidige topografie als ondergrond is gebruikt. Met behulp van diverse kadastrale en topografische kaarten daterend vanaf 1811-32 tot in de jaren 80 van de 20e eeuw is een goed beeld verkregen van de ontwikkeling van het plangebied en directe omgeving. De kaartlagen binnen de CHBK met rijksmonumenten, gemeentelijk monumenten en monumenten van de Jongere bouwkunst en de inventarisatie van naoorlogse architectuur en stedenbouw hebben een meer gedetailleerde invulling aan die bebouwing gegeven. Met behulp van literatuur is de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied en de huidige bebouwing aangevuld.

De volgende onderdelen komen na dit hoofdstuk aan de orde: een beschrijving van het huidige plangebied en de directe omgeving, een korte schets van de geschiedenis van Gouda, de veenontginningen en de kaashandel, de ontwikkelingen binnen het plangebied en een waardering van de aanwezige elementen (de cultuurhistorische waarden). Tot slot volgen aanbevelingen.

3 De huidige situatie: plangebied en directe omgeving³

Het plangebied ligt in de wijk Nieuwe Park ten noordwesten van de middeleeuwse stadskern van Gouda. De randen van deze wijk aan de Kattensingel werden eeuwenlang gebruikt als tuinen. Vanaf de late 18^e eeuw kwamen hier lijnbanen en blekerijen om in de 19^e eeuw deels te worden vervangen door industrie als een machinefabriek, een zeepfabriek en een stoomblekerij. Het werd een wijk met veel bedrijvigheid, maar het had tegelijkertijd ook een woonfunctie. In de huidige wijk worden moderne bedrijvigheid (kantoorgebouwen vooral nabij het station), wonen, zorg, onderwijs en recreatie (Van Bergen IJzendoornpark) gecombineerd. Industrie is inmiddels uit de wijk verdwenen.

Binnen het plangebied zelf liggen geen toegewezen monumenten, maar wel in de directe omgeving aan de Crabethstraat, waar de oudste woningen dateren rond 1880, aan de Van Beverninghlaan (bebouwing vanaf 1905) en de Van Swietenstraat (afb. 4). De Van Beverninghlaan ligt langs het Van Bergen IJzendoornpark dat is aangelegd in 1901 en in 2003 tot gemeentelijk monument is aangewezen. Rondom het plangebied zijn verschillende bouwstijlen waar te nemen, daterend uit de periode van het ontstaan van de straten binnen deze wijk: neorenaissance (Kattensingel 33), eclectische stijl (Crabethstraat 11), Jugendstil (Van Beverninghlaan 14-23), Amsterdamse School (Van Beverninghlaan 30).

Afb. 4 Rijks- en gemeentelijke monumenten nabij het plangebied. Daarnaast zijn verschillende panden gerekend tot de Jongere Bouwkunst B en C (potentieel beeldbepalende panden conform de CHBK).

³ In de bijlage 1 is een fotoserie opgenomen van de huidige bebouwing langs de Kattensingel en van de huidige toestand op het binnenterrein.

Een deel van het plangebied is bebouwd met kantoorgebouwen, werkplaatsen en kaaspakhuizen van verschillende kaashandelaren die hier vanaf de late 19^e eeuw gevestigd waren, een deel is onbebouwd. Het gebouwencomplex was eerder groter en strekte zich uit tot aan de zuidwestrand van het huidige plangebied. De laatste gebouwen (grote loodsen) zijn in de periode 2013/2014 gesloopt. Hierin was tot kort voor de sloop een kringloopwinkel gevestigd.

Langs de noordwest rand van het plangebied liep de Jan Verzwollewetering die nu nog herkenbaar is als een open strook achter de schuren van de huizen aan de Van Beverninghlaan. Deze is deels bekleed met stelconplaten en deels begroeid met riet, een wilg en diverse opslag (afb. 5). De open structuur, een historisch-landschappelijke lijn, loopt aan weerszijden door buiten het plangebied.

Afb. 5 De open strook aan de noordwest zijde van het plangebied. Boven: kijkend naar het zuidwesten; onder: kijkend naar het noordoosten.

De gebouwen

Binnen het huidige kaashandelcomplex op het noordoostelijk deel van het plangebied bevinden zich gebouwen uit diverse bouwperiodes die in de loop der tijd aaneengeschakeld zijn.

Het oudste pand is een driebeukig gebouw dat oorspronkelijk is gebouwd als kistenmakerij in 1912/1913.⁴ De architect is H.J. Nederhorst jr. Het gebouw is nog goed herkenbaar aan de drie kappen (afb. 6). In de loop der jaren zijn raampartijen in het dak vervangen en is ventilatie op het dak aangebracht (vergelijk de huidige situatie met bijvoorbeeld de luchtfoto uit 1930, afb. 25 in hoofdstuk 5). Ook is een deel van de houten draagconstructie vervangen door een betonnen constructie (afb. 6 rechtsonder). De oorspronkelijk ronde vensters boven de ingangen zijn verdwenen om ventilatiesystemen te kunnen aanbrengen (vergelijk de bouwtekening in bijlage 4). De zuidoost gevel is verdwenen bij de verbouwing in 1970. In hoeverre de ingangspartijen aan de noordwest gevel nog aanwezig zijn kon niet worden waargenomen. In de zuidwest gevel bevinden zich enorme scheuren door verzakking.

Vóór of rond 1948 is de noordwest hoek van het pand ingekort en is hier een rechthoekig bouwdeel met plat dak geplaatst. Dit bouwdeel is namelijk te zien op een luchtfoto die gemaakt is na 1948 (afb. 26 in hoofdstuk 5). Mogelijk was dit het ketelhuis, gezien de aanwezigheid van een hoge schoorsteen. Ook nu nog zijn afvoeren aanwezig.

Afb. 6 De voormalige kistenmakerij van binnen en buiten. De vermoedelijk oorspronkelijke dakdragende constructie is deels aanwezig (nu beschermd met metalen buizen) en deels is deze vervangen door een betonnen draagconstructie (foto rechtsonder, op de achtergrond). De rechthoekige aanbouw aan de voorzijde dateert uit dezelfde periode als de nieuwbouw van het kaaspakhuis in 1970 (foto rechtsboven).

⁴ Blauwdruk aanwezig in Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-2463. De bouwtekening was onderdeel van de aanvraag bouwvergunning in juli 1912.

In 1921 is ten noordoosten van de kistenmakerij een kaaspakhuis gebouwd als driebeukig gebouw met een flauwe dakhelling (afb. 25 en afb. 7 en 8).⁵ Omdat dit pand nu helemaal is ingebouwd, is de buitenkant, en dan slechts het dak, alleen zichtbaar vanuit de verdieping van andere gebouwen. Het is niet duidelijk of de oorspronkelijke gevels aan de kopse kanten van het gebouw nog aanwezig zijn. Door aansluiting met later gebouwde panden zal hier mogelijk niet veel van bewaard zijn. De oorspronkelijke draagconstructie is nog aanwezig, deze wordt gevormd door vakwerkkolommen en vakwerkliggers gecombineerd met stalen trekstangen.

Afb. 7 Zicht op het (grijze) dakvlak van het kaaspakhuis uit 1921. Links kijkend richting Kattensingel, rechts kijkend richting het pand gebouwd in 1936.

Afb. 8 Kaaspakhuis gebouwd in 1921. De draagconstructie is uitgevoerd met vakwerkkolommen en vakwerkliggers.

Tussen het kaaspakhuis uit 1921 en de kistenmakerij uit 1912/13 staat een tweebeukig gebouw, in 1927/28 gebouwd als uitbreiding van de bestaande kistenmakerij (afb. 9 en 10).⁶ De architect is D. Stuurman. In ieder geval een deel van de oorspronkelijke gevels is nog aanwezig en deze zijn ook alleen te zien vanuit de omliggende panden. De noordwest gevel is later doorbroken om een nieuwe ingang te creëren (afb. 9 links). In de zuidoost gevel is op de verdieping de oorspronkelijke oostelijke gevelopening met kozijn en dubbele deuren nog aanwezig (afb. 9, rechts). De westelijke gevelopening is hier gedeeltelijk dichtgezet (afb. 10 linksonder). In de lange gevels zijn op de verdieping de oorspronkelijke vensters nog aanwezig (afb. 10, beide rechts). Het heeft spantconstructie in de vorm van enkelvoudige hangwerken (hangkappen, afb. 10, linksonder). Tussen de twee kappen bevindt zich een zakgoot.

⁵ Blauwdrukken aanwezig in Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-3303, het pakhuis is ontworpen en gebouwd door D. Blankevoort en Zn uit Bloemendaal (NH).

⁶ Blauwdruk aanwezig in Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-4212. De bouwtekening was onderdeel van de aanvraag bouwvergunning in 1927.

Afb. 9 Uitbreiding kistenmakerij 1927/28. Links een deel van de noordwest gevel, gezien vanuit het gebouw uit 1936; rechts een deel van de zuidoost gevel, gezien vanuit het kaaspakhuis uit 1969/70.

Afb. 10 Voormalige kistenmakerij 1927 (uitbreiding). Linksboven: zuidoost gevel; rechtsboven: noordoost gevel; linksonder: spantconstructie in de vorm van een enkelvoudig hangwerk, kijkend naar het zuidoosten; rechtsonder: zuidwest gevel.

Parallel aan de gedempte Jan Verzwollewetering staat een in steen gebouwd kantoorgebouw met werkruimte (afb. 11). De eerste steen voor dit gebouw werd gelegd in 1936.⁷ Het gebouw is opgetrokken in expressionistische stijl (de term baksteenexpressionisme wordt ook wel gehanteerd). Deze stijl komt vooral tot uitdrukking bij de verhoogde ingangspartij en het werkgedeelte. Samenhang met het kantoorgedeelte is verkregen door het doorzetten van de toepassing van uitkragende lateien, de dakgoten met ruime overstek en doorlopend metselwerk. De vooruitspringende ingangspartij valt op met ter hoogte van het trappenhuis de gevelindeling met vier verticale ramen met stalen roeden en de dakrand voorzien van vormstenen. Het werkgedeelte heeft in de gevel zowel een verticale als een horizontale belijning, waarbij deze laatste benadrukt wordt door de uitkragende lateien. Ook hier zijn stalen ramen aangebracht.

Afb. 11 Kantoorgebouw met werkruimte uit 1936. De onderste foto's zijn enige jaren geleden gemaakt door dhr. R. Hofman (gemeente Gouda).

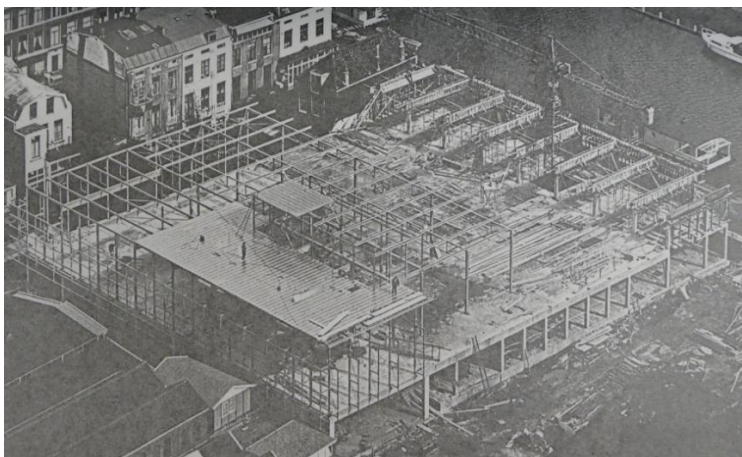
⁷ Familie archief Van Eijk. Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer Varia 397, deel chronologie, p. 49.

Het pand heeft een architectonisch vormgegeven ruim trappenhuis (afb. 11). Aan de zuidwest gevel zijn enkele bouwsporen te zien, vooral rondom de kozijnen. De ronde opening in de nok is waarschijnlijk later aangebracht, het gat lijkt er in gezaagd. De dakkapellen op het zuidoostelijk dakvlak zijn een latere toevoeging (datering onbekend).

De aanbouw aan de noordkant dateert mogelijk uit 1980 toen een verbouwing heeft plaatsgevonden.⁸ Aan de noordoost gevel van het gebouw is een overkapping gemaakt. Beide hebben de jaren 30 gevel aan deze zijde ontsierd, de oorspronkelijke gevel achter de aanbouw is nog behouden. Bij het gebouw is sprake van achterstallig onderhoud.

Hoewel bouwtekeningen (vooralsnog) niet te vinden zijn, heeft het gebouw typische karaktertrekken die je in het werk van D. Stuurman ziet en het kan goed een ontwerp van hem zijn. Daarbij was hij niet een vreemde voor de Kaashandel Maatschappij 'Gouda', hij had al eerder een ontwerp gemaakt. De wijze van baksteengebruik, betonnen lateien, raamstroken onder de dakrand en smalle verticale ramen zijn ook terug te vinden bij panden aan de Turfmarkt 30-32 (voormalig bankgebouw, nu rijksmonument) en de Blauwstraat 15 (woonhuis) die zeker van de hand van D. Stuurman zijn (zie hoofdstuk 5).⁹ Dit maakt het pand uit 1936 op het kaashandelcomplex mede een architectonisch bijzonder gebouw.

In het gebouw was lange tijd een melkcontrolestation gevestigd voor de keuring van de melk uit de regio. Enkele jaren na de overname van het gebouwencomplex door Kaashandel Paul in 1989 is het melkcontrolestation vertrokken.¹⁰

Afb. 12 In 1970 is een groot deel van de oude gebouwen gesloopt, zodat een nieuw kaaspakhuis met kantoren aan de kattensingel gebouwd kon worden. De foto van de bouw komt uit het familiearchief van Van Eijk (Streekarchief Midden-Holland Varia 387, Band C).

⁸ Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-11841 (verbouwen van het melkcontrolestation).

⁹ Met dank aan M. Strating die samen met B. van den Berg onderzoek verricht naar het werk van D. Stuurman.

¹⁰ Mondelinge mededeling H.J. Hulst (samen met H. Paul eigenaar van het complex).

Het grootste gebouw binnen het plangebied is het kaaspakhuis met kantoren aan de straatzijde dat is gebouwd in 1970 (afb. 12). Het is ontworpen binnen het architectenbureau Nieuwland en van de Vegte uit Leeuwarden.¹¹ Het gebouw heeft een rationele, functionele opzet. De paddenstoelvloer van de verdieping wordt gedragen door betonnen pijlers en zuilen. Op deze vloer is in het pakhuisgedeelte een stalen constructie gemaakt waarop het platte dak rust. Het is een manier van bouwen waarbij efficiënt met materiaal omgegaan kan worden en die tevens kostenefficiënt is. De muren van de begane grond van het pakhuis zijn uitgevoerd in gele baksteen, daarboven bevindt zich op de verdieping plaatmateriaal als wandafwerking. Het kantoorgedeelte is uitgevoerd in rode baksteen. Aan de straatzijde is de gevel voorzien van raampartijen gevat in uitkragende betonnen randen die ernstig kampen met betonrot. Enige decoratie is aangebracht op de borstweringen met strips van natuursteen. Het pand heeft verder geen architectonische bijzonderheden.

Overige gebouwen

Afb. 13 Kijkend naar het zuidoosten. De onderste foto is enige jaren geleden gemaakt door dhr. R. Hofman (gemeente Gouda).

Aan de randen van het plangebied bevinden zich nog enkele gebouwen en een ruïne. Aan de zuidoost rand (achter Kattensingel 54-59) staan van links naar rechts op afbeelding 13 een elektriciteitshuisje, een kantoorgebouw of werkplaats met plat dak en een werkplaats met sheddak. Vermoedelijk is het gebouw met plat dak gebouwd voor 1923 (bepaald aan de hand van de kadastrale hulpkaarten en wat betreft opzet en detaillering past dat, bouwtekeningen zijn niet gevonden); het gebouw ernaast zal zeer waarschijnlijk zijn aangepast na de sloop van aanpalende gebouwen (zie ook hoofdstuk 5). Het elektriciteitshuisje dateert van kort voor 1929 (bepaald aan de hand van de kadastrale hulpkaarten). De panden bevatten geen bijzondere architectonische kwaliteiten, maar ze maken wel deel uit van het kaashandelcomplex. De ruïne staat langs de toegang vanuit Kattensingel 47.

¹¹ Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-9279.

Afb. 14 Kijkend naar het noordoosten. Op de voorgrond de werkplaats van afb. 12.

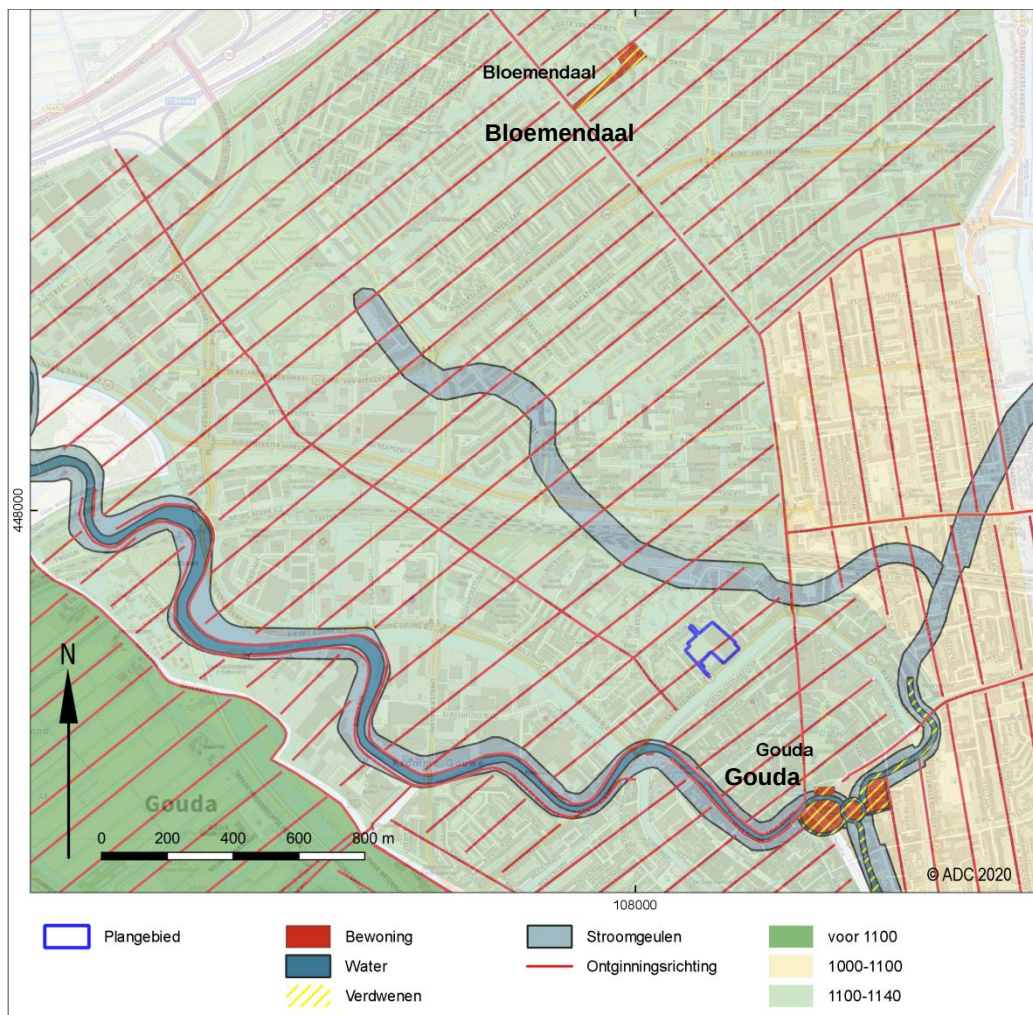

Afb. 15 De ruïne langs de toegang vanaf Kattensingel 47.

4 Historische achtergronden

4.1 De ontwikkeling van Gouda in het kort

Gouda is ontstaan aan de rivier de Gouwe en ligt in het Utrechts-Hollands veengebied. De Gouwe was oorspronkelijk een veenrivier via welke overtollig water uit het veengebied werd afgevoerd naar de Hollandse IJssel.¹² De oudste kern van Gouda bevindt zich nabij de samenkomen van beide rivieren en lag dus op een gunstige plek van waaruit via de verschillende waterwegen contacten onderhouden konden worden met nabij gelegen regio's en verder weg gelegen landsdelen. Gouda kon zich zo ontwikkelen tot regionaal centrum.

Afb. 16 De huidige topografie met de oudste kernen Bloemendaal en Gouda en de ontginningsassen en -richtingen. De ontwikkelingskaarten zijn afkomstig van de CHBK.

De oudste kern waar bewoning is vastgesteld vanaf het midden van de 12^e eeuw bevindt zich ter hoogte van de huidige St. Janskerk en het gebied ten zuiden en oosten hiervan (afb. 16). Hier lagen het adellijk hof van de Heren Van der Goude, een motte met voorhof en een bij het hof horende kapel ter hoogte van de huidige kerk. Rond het midden van de 13^e eeuw werd in de binnenbocht van de Gouwe de Haven aangelegd, een open verbinding met de Hollandse IJssel. Vermoedelijk is dit gebeurd toen Dirk van der Goude stadsheer was (genoemd in 1243), in samenspraak met de toenmalige graaf Willem II van Holland. Gouda kreeg in 1272 stadsrechten van Graaf Floris V. Vanwege de economische activiteiten langs de Haven nam het belang van Gouda als havenstad in de 13^e en 14^e eeuw steeds verder toe. Tevens vond door de graven van

¹² Abels 2002, 15-16.

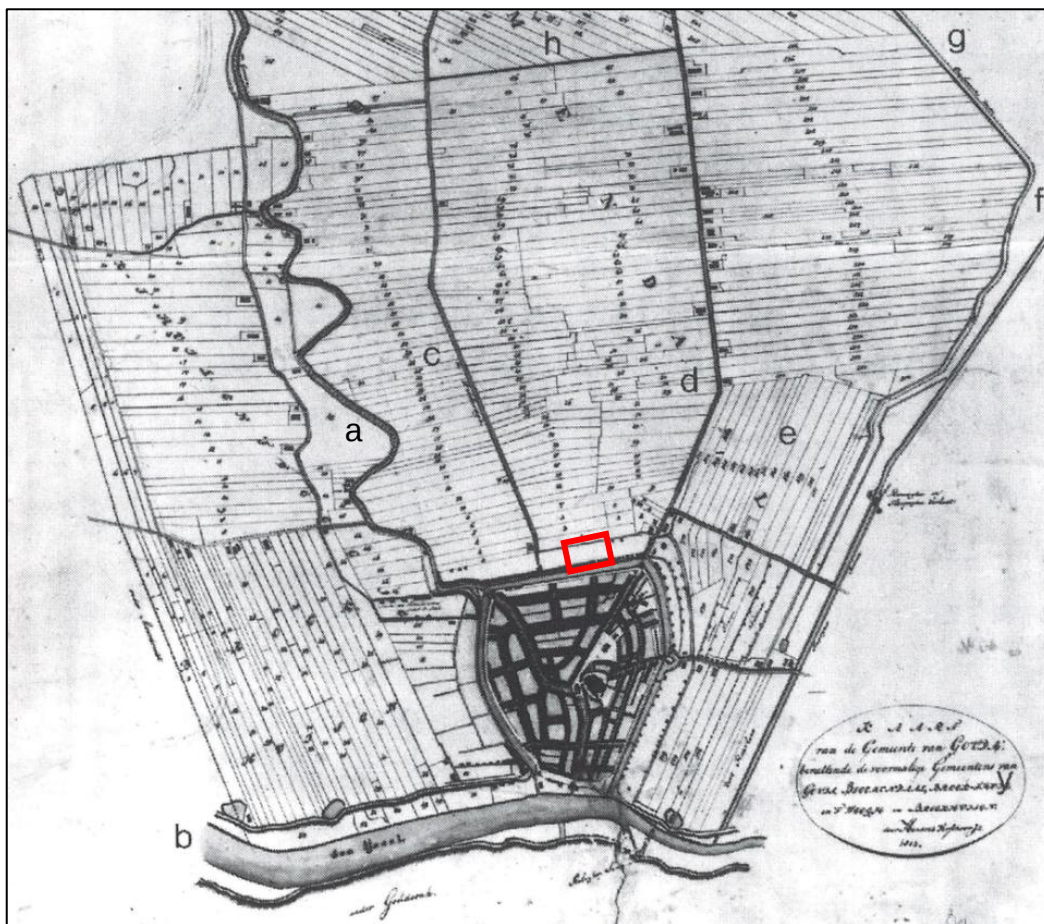
Holland controle op de waterwegen plaats via het heffen van tol. In het midden van de 14^e eeuw is de omwalling met grachten en stadsmuren aangelegd (inclusief de latere Kattensingel), die tot in de 19^e eeuw de begrenzing van de stad vormde.

Tot ver in de 19^e eeuw was de bewoning in Gouda geconcentreerd binnen de singels. Net buiten Gouda woonde men langs uitvalswegen en bijvoorbeeld langs de Bloemendaalseweg, het oude ontginningslint. Uitbreiding van de stad vond vooral plaats vanaf de late 19^e en 20^e eeuw.

4.2 Ontginningen van het veengebied ten noorden en noordwesten van Gouda

Op initiatief van de Bisschop van Utrecht werd met de ontginning van het Hollands-Utrechts veengebied begonnen in de tweede helft van de 11^e eeuw. Door de groei van de bevolking waren meer landbouwgronden nodig en het drogere klimaat maakte het veen begaanbaar en geschikt voor ontginning. Gouda ligt op het grensgebied van eigendommen van de Graven van Holland en van de Bisschop van Utrecht. Door het ontginnen van woeste gronden probeerden beide partijen hun economische en militaire macht uit te breiden.

Met de ontginning van Bloemendaal waarbinnen het plangebied ligt, werd waarschijnlijk al vóór 1139 begonnen. In het jaar 1139 schenkt de Bisschop van Utrecht namelijk 'het nieuwe land' langs de Gouwe aan het kapittel van Oudmunster.¹³ Waarschijnlijk betreft het de ontgonnen gebieden in het zuidelijk deel van Bloemendaal.

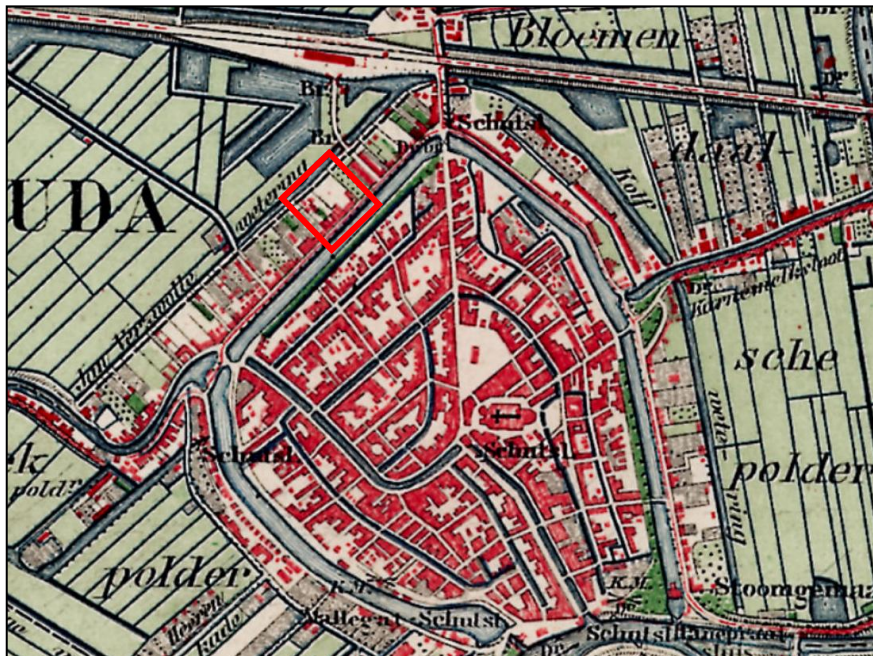
Afb. 17 Kaart van H. Verschuur Jzn uit 1812 waarop de ontginningsstructuren goed zichtbaar zijn. Overgenomen uit Van Dasselaar 1997, 24. a = Gouwe, b = Hollandse IJssel, c = Winterdijk, d = Kleiweg (nu Bloemendaalsweg/Ridder van Catsweg), e = Oude Gouwe, f = Omloopkade, g = Reek of Reekade, h = Uitweg (nu A12). Het plangebied ligt net buiten de oude stadskern van Gouda (binnen de rode rechthoek).

¹³ Akkerman et al. 1997, 45.

De nieuwe ontginningen werden meestal geleid door een vooraanstaande koper, locator genoemd. Deze locator trad op namens de kolonisten. Veengebied werd aan kolonisten voor ontginning uitgeven. Bij de systematische uitgifte werd in eerste instantie alleen de breedte van de te ontginnen percelen vastgesteld, deze bedroeg 100 tot 150 meter. De lengte van de percelen was vrij, de ontginner had het recht van 'vrije opstrek'. In de tweede helft van de 11^e eeuw werd een standaardmaat ingevoerd voor de percelen, zo ook in Bloemendaal. In de *cope*, het ontginningscontract, waren de voorwaarden vastgelegd. We spreken daarom ook wel van *cope*-ontginningen. Bij een *cope*-ontginning bedroeg de diepte van de opstrek meestal 6 voorling, wat overeenkomt met 1250 tot 1300 meter en de afstand tussen de sloten onderling bedroeg 30 roeden, ongeveer 110-112 meter. Zo ontstonden ontginningseenheden met een vaste oppervlakte van 16 morgen, ongeveer 14-15 hectare. Deze eenheid, tevens de bedrijfsomvang, werd ook hoeve genoemd.¹⁴ In later tijd werden percelen verdeeld in kleinere, smallere eenheden, getuige de kaart van 1812 (afb. 17). Elke kolonist kreeg een eenheid (hoeve) om te ontginnen en bouwde een boerderij aan de voorzijde, aan de ontginningsas.

Ten noordwesten van de stad Gouda vormde de Gouwe de ontginningsbasis van waaruit gebieden aan beide zijden van de rivier werden ontgonnen. Haaks op de rivier werden evenwijdige ontwateringssloten gegraven tot aan een achterkade. De latere Jan Verzwollewetering die door het noordwestelijk deel van het plangebied heeft gelopen, is zeer waarschijnlijk ontstaan als een dergelijke ontwaterings- of kavelsloot. Ten noordoosten van de Gouwe vormde de nu grotendeels verdwenen Winterdijk een ontginningsbasis (afb. 17). In de buurt Nieuwe Park is het tracé van de Winterdijk nog aanwezig; alleen het deel vanaf Van Bergen IJzerdoornpark tot aan de Kattensingel heeft de naam Van Strijenstraat gekregen. Ten noordoosten van de Winterdijk lag ook een ontginningsas, ter hoogte van de latere Bloemendaalseweg/Ridder van Catsweg. In de periode waarin de eerste Heren van der Goude het adellijk hof bewonen moet aan deze as een (kleine) woonkern hebben gelegen ter hoogte van het Ridderpad (afb. 16). De bewoners zullen betrokken zijn geweest bij de ontginningen van dit deel van Bloemendaal. Binnen deze bewoningskern was zelfs een kerk met kerkhof aanwezig.¹⁵

Na de ontginning van het veen werden de gronden gebruikt als landbouwgrond en voor het weiden van vee. De boeren hadden een gemengd bedrijf. Door inklinking en oxidatie van het veen werd het gebied echter steeds natter, waardoor maatregelen getroffen moesten worden in de waterhuishouding.

Afb.18 Kaart uit de periode 1875-85 met daarop de weteringen buiten de stadsgracht. Het plangebied ligt binnen de rode rechthoek.

¹⁴ Denslagen 2001, 55-56.

¹⁵ Akkerman et al. 1997, 45.

In 1331 werd een heemraadschap gevormd bestaande uit Bloemendaal en enkele omliggende gebieden (Bloemendaal is de oudste polder van Hoogheemraadschap Rijnland). Afwatering van de polder Bloemendaal vond plaats via een wetering naar de Hollandse IJssel. Deze werd echter na de aanleg van de stadsgrachten rond 1350 afgesneden waardoor een nieuw systeem van sloten en weteringen aangelegd moest worden om het water naar de IJssel af te voeren.¹⁶ Deze stadsgrachten hadden namelijk een ander peil en konden niet zomaar voor de afwatering worden gebruikt. Eén van de weteringen is de Jan Verzwollewetering die tot 1935 langs de noordwestrand binnen het plangebied liep (afb. 18).¹⁷ Deze begon bij het jaagpad langs de Gouwe en sloot daarna aan op de naar het zuiden afwaterende sloot langs de Winterdijk. Vervolgens liep de wetering buiten de stad om, parallel aan de Kattensingel, de Bleekerssingel en de Fluwelensingel door naar de IJssel. Om waterdoorvoer naar de rivier mogelijk te maken is rond 1350 een nieuwe Bloemendaalse sluis in de Goerjanverwelddijk aangelegd. Aan de oostzijde van de stad heet de wetering de Kolfwetering.

4.3 Gouda kaasstad

Rondom Gouda was de melkveehouderij de belangrijkste bron van bestaan. Vanaf het einde van de 15^e eeuw begon de kaashandel zich in Gouda te concentreren. Voor die tijd werden kazen van de zelfkazende boeren uit de regio verhandeld op de Stolkwijkse kaasmarkt die in 1412 werd verplaatst naar Schoonhoven en weer later dus naar Gouda. Van de Graven van Holland had Gouda waag- en marktrechten gekregen en op basis hiervan was het de boeren verboden om hun producten buiten de stad te verkopen. De vraag naar kaas was groot en werd al rond het midden van de 16^e eeuw ook naar de markt in Antwerpen vervoerd. De houten waag voldeed niet meer en is in 1668 vervangen door de huidige stenen waag, ontworpen door Pieter Post. Vooral vanaf de latere 19^e eeuw nam de zuivelproductie en daarmee de productie van kaas een enorme vlucht. Boerenkazen werden een aantal weken na de productie op de boerderij naar de stad gebracht om verder te rijpen in pakhuizen. Kaashandelaren en coöperaties hadden diverse kaaspakhuizen verspreid over de stad, maar ook elders in het land.

Eén van de grootste handelshuizen was de Kaashandel Maatschappij “Gouda”, met kantoren en hoofdmagazijnen aan de Kattensingel vanaf 1889 (zie ook paragraaf 5.3). Deze Kaashandel groeide uit tot een grote, modern geleide onderneming met pakhuizen door heel Nederland, een eigen binnenvaartvloot en een belangrijke afzet in Zuid-Amerika en Zuid-Afrika. Deze kaashandel verwierf uiteindelijk ook de kaasfabriek Oud-Holland in Bodegraven. De nadruk bleef echter liggen op de zelfgemaakte kazen vanuit heel Zuid-Holland werden ingekocht.¹⁸

De grootste coöperatie van Gouda was en is nog steeds De Producent, de eerste zuivelcoöperatie in Nederland die in 1915 is opgericht als ‘De Coöperatieve Kaasproducenten Vereeniging tot Export van Volvette Goudsche Kaas onder Rijksmerk’.¹⁹ De kaasproducerende boeren van deze coöperatie wilden zelf de verkoop van hun kaas regelen onder het keurmerk ‘volvette boerenkaas’. Later werd niet alleen in kaas en melk gehandeld, maar ook in veevoer en eieren. Daarnaast had de coöperatie ook een eigen spaarbank en vervoersafdeling. Het eerste pakhuys stond aan de Keizerstraat. Deze was al gauw te klein zodat de coöperatie in 1916 een stuk grond kocht aan de Wachtelstraat. Naar ontwerp van architect P.D. Stuurman zijn hier pakhuizen gebouwd. Het succes van de coöperatie blijkt wel uit het aantal leden: bij de start 33 en in 1918 al 527 leden! Afgezien van een terugslag tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef de coöperatie succesvol. In 1940 werd besloten tot de oprichting van een zelfstandige kaasfabriek, maar er bleef een strikte scheiding tussen de handel in boerenkaas en de productie van fabriekskaas. Veel boeren leverden vanaf deze tijd 's zomers zelfgemaakte kaas aan de coöperatieve kaashandel en 's winters melk aan de kaasfabriek. De Producent verhuisde in 2013 van de Wachtelstraat naar de Kattensingel 62-69 vanwege ruimtegebrek. Het verblijf op de Kattensingel was tijdelijk. Medio 2018 kwam er een nieuw pakhuys voor 2,6 miljoen kilo kaas in het Gouwe Park in Moordrecht. De pakhuizen aan de Wachtelstraat die de status Rijksmonument hebben gekregen, zijn inmiddels verbouwd tot appartementen.

¹⁶ Beknopte inventarisatie cultuurhistorische waarden 1998, 4. Tevens communicatie met dhr. H. Verweij.

¹⁷ Streekarchief Midden-Holland, Varia 397, bijlagen p.40: Kaashandel Maatschappij “Gouda” N.V. koopt in 1938 het stuk grond van de rond 1935 gedempte Jan Verzwollewetering, waar tijdens de demping een gemeenteroel in is gelegd.

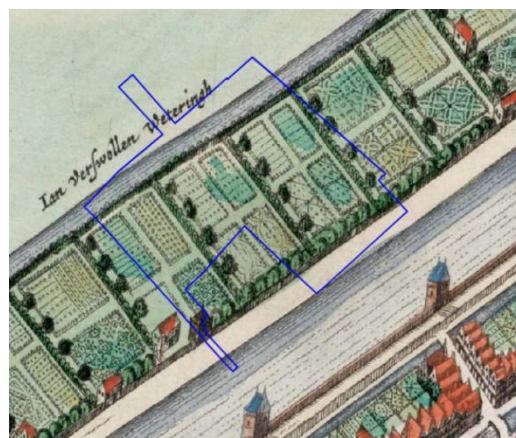
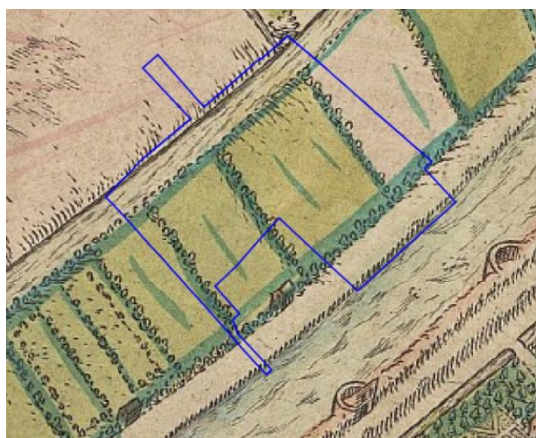
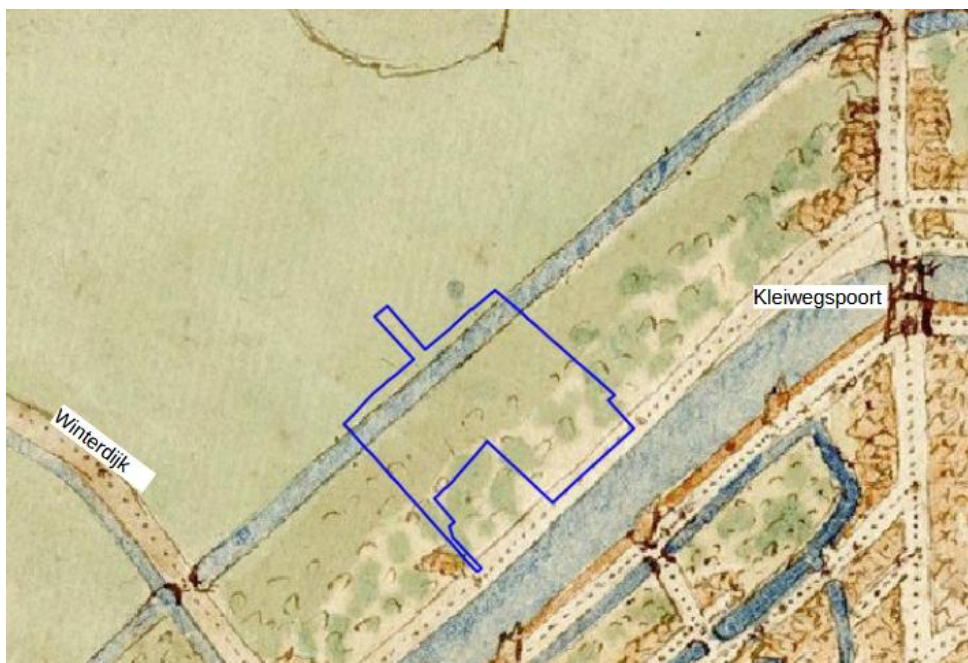
¹⁸ Denslagen 2001, 395.

¹⁹ Denslagen 2001, 395-396.

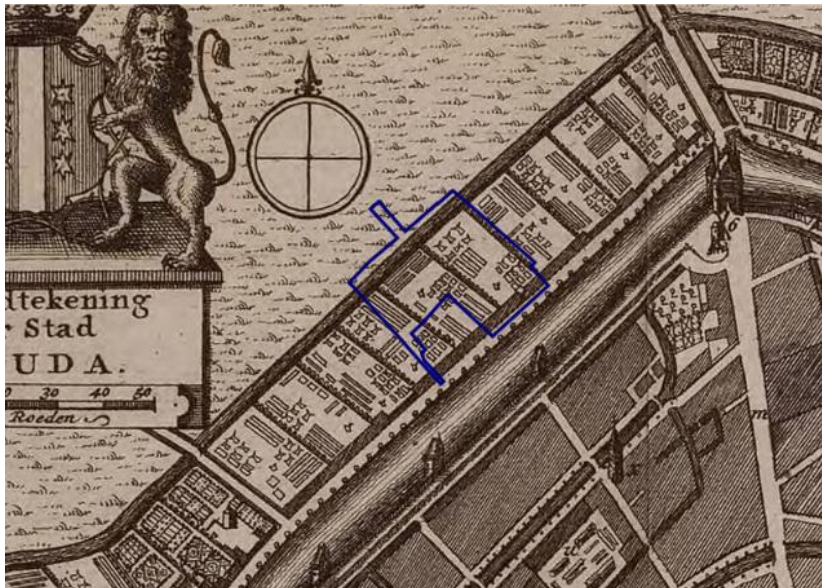
5 Ontwikkelingen binnen het plangebied

5.1 Periode vóór ca. 1800

Op de oudste historische kaarten is te zien dat het plangebied tot zeker het einde van de 18^e eeuw onbebouwd is (afb. 19). Op de kaart van Van Deventer uit 1545 is in het noordwestelijk deel van het plangebied de Jan Verzwollewetering te zien met ten zuidoosten daarvan een groen gebied. Op de kaarten uit 1585 (Braun en Hogenberg) en 1649 (Blau) is het gebied verdeeld in vakken die haaks op de singel liggen en is sprake van de aanwezigheid van tuinen tussen de wetering en de weg langs de stadsgracht. Een deel van de tuinen die Blau weergeeft, doet denken aan siertuinen. Waarschijnlijk zijn het zogenaamde buitentuinen van Goudse burgers die zo de mogelijkheid hadden af en toe de stad te ontvluchten. Om die reden wordt die strook grond buiten de singel ook wel Tuinsingel genoemd. Andere delen zullen in gebruik zijn geweest als moestuinen. Op de kaart van Tirion uit 1747 is een ander beeld te zien (afb. 20). Het plangebied en omgeving lijken nu ingericht als bleekveld, terwijl linksonder nog duidelijk tuinen zijn weergegeven. Op de kadastrale minuut 1811-23 wordt dit beeld duidelijker (afb. 21). Vanaf de 19^e eeuw werd steeds meer langs de singels buiten de stad gebouwd. In het derde kwart van de 19^e is een vrijwel gesloten rooilijn te zien aan de Kattensingel (afb. 18).

Afb. 19 Boven: Jacob van Deventer ca. 1560; linksonder: Braun en Hogenberg; rechtsonder: Johannes Blau 1649. Het plangebied ligt binnen de blauwe contour. Kaartmateriaal is overgenomen uit De Boer 2020.

Afb. 20 Uitsnede uit de kaart van Tirion 1747. Overgenomen uit De Boer 2020.

Afb. 21 Kadastrale minuut 1811-1832 met functies van terreinen. De rode contouren geven gebouwen aan. Ter hoogte van het groene vlak bevinden zich in deze periode meerdere lijnbanen van vier verschillende eigenaren. De blekerij is van Martinus Peeters. Overgenomen uit De Boer 2020.

5.2 Blekerij De Blaauwe Haan

Rond 1780 is ter hoogte van het plangebied een blekerij ingericht met de naam De Blaauwe Haan.²⁰ Als de kaart van Tirion juist is, moeten er voor die tijd ook al bleekvelden hebben gelegen. Blekerijen waren eigenlijk wasserijen waar het wasgoed werd gebleekt, vandaar dat wasserijen in deze periode vaak als blekerijen werden aangeduid.

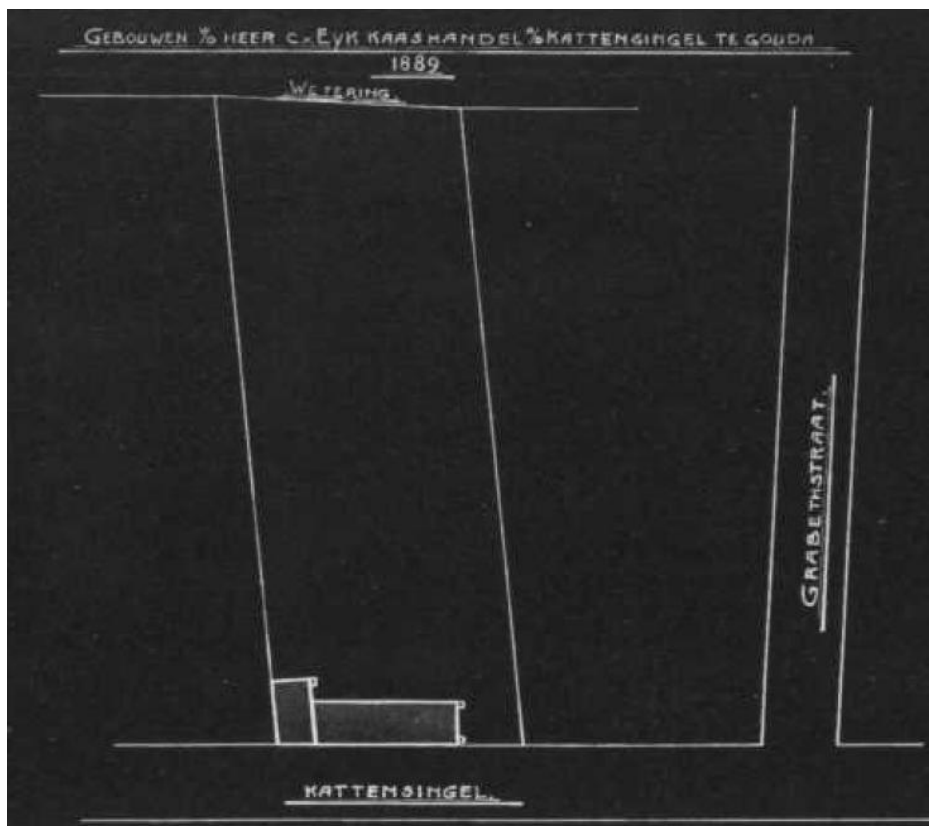
Volgens de verkoopakte van 1801 lag er behalve de blekerij ook een lijnbaan. In dat jaar koopt Wijnand Naats (ook wel: Naethuis) namelijk een huis en erf met lijnbaan bestaande uit drie panden. In de akte is opgenomen dat hij de naam gedurende 13 jaar en 4 maanden moest handhaven. In 1811 is het complex door aankoop van belendende percelen flink uitgebreid (afb. 21).

In 1821 koopt Martinus Peeters de blekerij en breidt het opnieuw uit. In 1843 verkoopt hij het bedrijf aan Pieter Hoogenboom. Vanaf 1850 verhuurt hij het bedrijf aan A. Jaspers die het in 1854 koopt. In de omgeving van de blekerij komen steeds meer bedrijven die gebruik maken van stoommachines. De roetuitstoot had een negatief effect op de in de openlucht drogende was, waardoor Jaspers is overgegaan tot de bouw van een blekerij met meerdere droogzolders die in 1859 in gebruik wordt genomen. Jaspers woont in het daarbij behorende woonhuis aan de Kattensingel 65. Van de familie Jaspers kwam de blekerij in handen van P. Hofwegen die het in 1889 verkocht aan kaashandelaar C. van Eijk.

5.3 Kaashandelaren aan de Kattensingel 61-69

De kaashandelaren en de organisatie

De langstzittende eigenaar is de N.V. Kaashandel Maatschappij "Gouda". Deze Kaashandel is in 1870 begonnen door C. van Eijk in enkele kleine pakhuizen aan de Naaierstraat in Gouda als de Firma C. van Eijk. Enkele jaren later al werd extra opslagruimte gekocht aan de Groenendaal 40-42. Handel in hoofdzakelijk volvette Goudse kazen was er niet alleen binnen Nederland, maar kwam al gauw ook tot stand met Schotland en Engeland en niet veel later met andere landen binnen Europa. De opslagruimten aan de Naaierstraat en de Groenendaal waren niet voldoende.

Afb. 22 Het in 1889 gekochte object aan de Kattensingel. Uit het Gedenkboek 1920.

²⁰ De informatie in deze paragraaf is overgenomen uit Vergunst 1990.

Afb. 23 Een foto uit 1903. In het midden de voormalige blekerij met de blauwe haan boven de poort, vanaf 1889 kaaspakhuis. Rechts het in 1903 gebouwde koetshuis met paardenstal. Uit het Gedenkboek 1920.

Van Eijk kon bij een publieke veiling op 17 juni 1889 de voormalige blekerij De Blaauwe Haan met opstallen kopen (afb. 22 en 23). De locatie lag gunstig aan het water voor het vervoer van de kazen. In de jaren daarna zou de firma Van Eijk verder groeien. In 1912 zijn in verband met het verkrijgen van bredere afzetmarkten verschillende bedrijven samengevoegd, waaronder de Kaasafdeling der Firma van Kekem & Heusdens die zich vooral toelegde op de handel in Friese kaas en het in Londen gevestigde bedrijf Harnens Brothers Ltd. waarvan J.L. van Eijk één van de directeurs was. Zo kwam de N.V. Kaashandel Maatschappij 'Gouda' tot stand.

In de loop der jaren werden verschillende bedrijven overgenomen, werden overeenkomsten met andere handelaren gesloten en nam de Kaashandel in 1918 voor de helft deel in het aandelenkapitaal van de N.V. Full Cream Kaasbond te Amsterdam die onder andere eigenaar was van de Kaasfabriek 'Oud Holland' te Bodegraven.

In 1920, bij het verschijnen van het Gedenkboek had de Kaashandel vestigingen en inkoopfilialen in de volgende plaatsen: Gouda, Haarlem, Hoorn, Alkmaar, Rotterdam, Bodegraven, Oudewater, Abcoude, Groningen, Amsterdam, Utrecht, Schalkwijk, Groot-Ammers, Nieuwerbrug, Purmerend, Edam, Londen en Hamburg. Op dat moment was het grootste deel van het plangebied bebouwd.

De groei zette door tot de Tweede Wereldoorlog. Na moeilijke jaren nam de vraag naar kaas weer toe. Het wordt ook de tijd van de grote overnames. De in de naoorlogse jaren snelgroeiende Nationale Coöperatie Zuivelverkoopcentrale (NCZ) nam al in 1955 een aandelenpakket in de Kaashandel Maatschappij N.V. van de Curaçaosche Handelsmaatschappij N.V. over. In 1970 nam de NCZ de afdeling 'Fabriekskaas' van De Producent over. In 1971 volgde de overname door de NCZ van de gehele binnenlandse verkoop van de Kaashandel Maatschappij. Per 1 januari 1972 is de N.V. Kaashandel Maatschappij beëindigd. Dan is het slechts een vennootschap die de eigendommen verhuurt en later verkoopt aan de "moeder" NCZ.²¹

In 1989 is het gehele complex verkocht aan Kaashandel Paul. Na overname door de NCZ (die op haar beurt uiteindelijk is opgegaan in Coberco-kaas en vervolgens in Friesland-Campina) is het complex vanaf 2013 door Kaashandel Paul verhuurd aan De Producent. Deze kaashandel vertrok in 2018 naar de nieuwbouw in Moordrecht. Sindsdien staat het complex leeg. De huidige eigenaren zijn de heren H.J. Hulst en H. Paul.

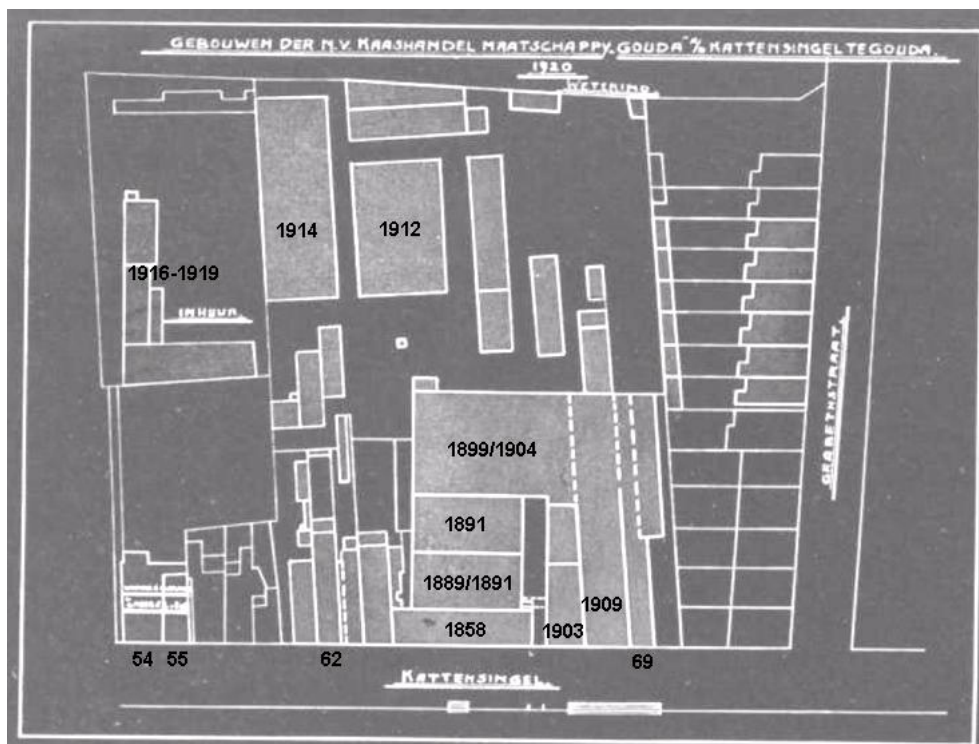
²¹ Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer Varia 397, deel Chronologie, p. 126-128 (familiearchief Van Eijk).

De ontwikkeling van het Kaashandelcomplex

In het Streekarchief Midden-Holland bevinden zich diverse bouwvergunningen met bouwtekeningen voor de bouw en uitbreiding van kaaspakhuizen daterend vanaf 1891 (bijlage 3). De ontwikkeling van het Kaashandelcomplex is ook goed te volgen aan de hand van de kadastrale hulpkaarten (bijlage 1) en luchtfoto's. Hierna worden enkele gebouwen genoemd die binnen de contouren van het huidige plangebied lagen of deels nog liggen. De familie van Eijk bezat ook panden en gronden die daarbuiten lagen, bijvoorbeeld de nrs. 54 en 55 aan de Kattensingel met grote siertuin in landschapsstijl, grond aan de Van Beverninghlaan (met brug over de Jan Verzwollewetering) en panden aan de Crabethstraat (afb. 24).²² Het gaat te ver voor deze cultuurhistorische analyse om dieper in te gaan op die panden, maar ze hebben wel ooit deel uitgemaakt van het totale 'ensemble kaashandelcomplex'.

Meteen na de koop werd dit complex uitgebreid naar achteren met extra pakhuizen (in 1891 – deze was eerst in hout opgetrokken in 1889 en is later vervangen in steen, in 1899 en in 1901/1903, afb. 24). In 1903 is een vergunning afgegeven voor de bouw van een koetshuis, een paardenstal, (nog) een kaaspakhuis en een hooizolder, een gebouwencomplex naast (ten noordoosten van) de oude blekerij (afb. 23 en 24, gesloopt). Architect was H.J. Nederhorst jr. die veel heeft ontworpen in Gouda. Vervoer van de kazen in en rond Gouda kon op deze manier zelf worden georganiseerd. Bovendien konden de kazen ook en vooral over het water worden vervoerd. In de pakhuizen lagen rails zodat de kazen met karren over die rails naar de waterkant vervoerd konden worden naar schepen die aan de Kattensingel lagen. De Kaashandel had een eigen vloot voor vervoer over water.

Verdere uitbreiding naar het noordoosten langs de Kattensingel vond in 1909 plaats (nr. 68, pakhuis 'Kaasexport'), opnieuw heeft architect H.J. Nederhorst jr. hiervoor de opdracht gekregen. Het betreft een diep pakhuis met bergplaats (afb. 24, gesloopt).²³

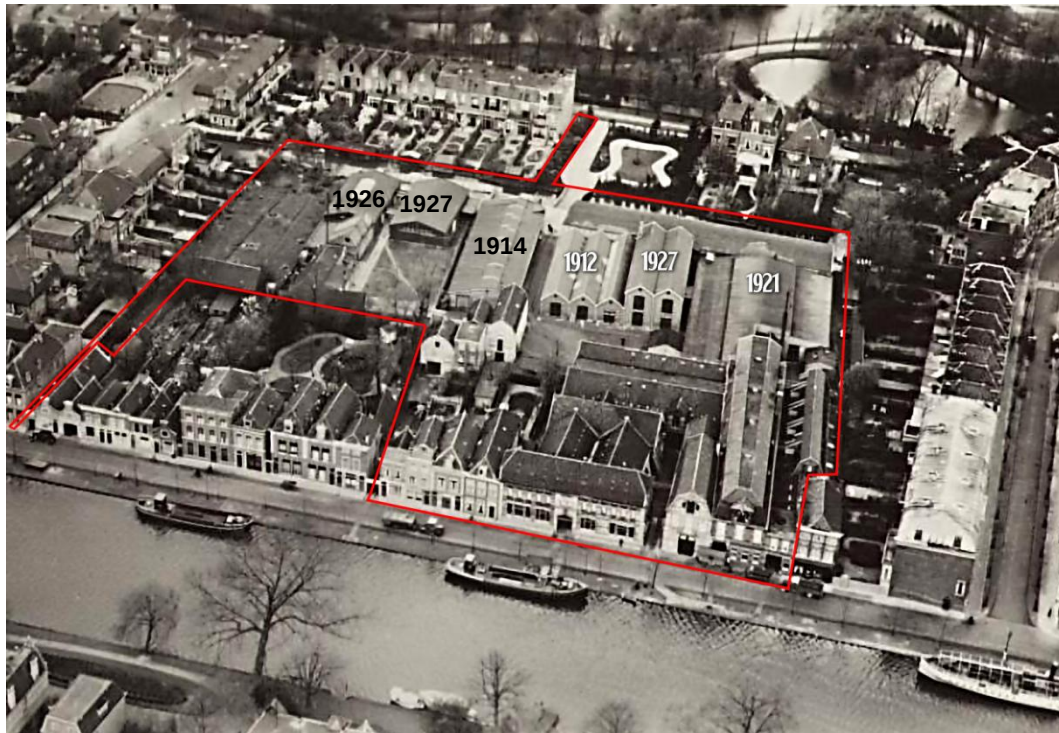

Afb. 24 Het Kaashandelcomplex aan de Kattensingel in 1920. De licht ingekleurde panden aan de Crabethstraat waren in gebruik als beneden en bovenhuis en waren bestemd voor toekomstige uitbreiding. Ook Kattensingel 54 en 55 waren in eigendom van de familie Van Eijk. Uit het Gedenkboek 1920.

²² Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer Varia 398. Kattensingel 60-64 aangekocht in 1914 door Van Eijk, Kattensingel 54-55 gekocht in 1908 door Van Eijk, in 1926 verkocht aan de Kaashandel Maatschappij; Kattensingel 58-59 in 1928 gekocht door de Kaashandel Maatschappij.

²³ Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-1998.

In 1912 werd een kistenmakerij gebouwd, meer richting de Jan Verzwollewetering (afb. 24). Grote hoeveelheden kisten waren nodig voor de verpakking van kazen die voor de export waren bedoeld. Inmiddels had die een grote vlucht genomen, niet alleen binnen Europa maar ook naar Zuid-Afrika en Zuid-Amerika.²⁴ De architect van de kistenmakerij was weer H.J. Nederhorst jr.²⁵ In 1927 werd deze uitgebreid naar het noordoosten, tussen de bestaande kistenmakerij en een al eerder in 1921 gebouwd kaaspakhuis met houten kantoorgebouw of loods gelegen langs de Jan Verzwollewetering (afb. 25).²⁶ De uitbreiding van de kistenmakerij is ontworpen door D. Stuurman, het kaaspakhuis en houten kantoorgebouw door D. Blankevoort en Zn. De panden waarin de kistenmakerij gevestigd was en het kaaspakhuis uit 1921 zijn, zoals beschreven in hoofdstuk 3, nog steeds op het terrein aanwezig. In 1949 is overigens een bouwvergunning verleend voor het ombouwen van de kistenfabriek tot de afdeling korstloze kaas en laboratorium.²⁷

Afb. 25 Luchtfoto 1930 (bron: <https://data.samh.nl/page/beeldbank/fotocollectie/24232>). Op de foto zijn de nog bestaande panden met een jaartal in wit aangegeven. De overige panden binnen het plangebied zijn gesloopt.

Ook op het zuidwestelijk deel van het plangebied hebben uitbreidingen plaatsgevonden. Hier lagen de gebouwen van de korstloze kaasfabriek (bouwjaar onbekend, zeker vóór 1920, afb. 24). Ook stond hier nog lange tijd een gebouw van de voormalige baanderij die was opgekocht door van Eijk (gebouw i in bijlage 2). Dit gebouw is volgens J.L. van Eijk gesloopt in 1930 en vervangen door een stenen gebouw. Aan de hand van de opeenvolgende kadastrale hulpkaarten vanaf 1923, kan echter worden verondersteld dat de sloop al eerder heeft plaatsgevonden, namelijk vóór 1923 (en zou dan het gebouw op afb. 13 zijn). De contouren van het in dat jaar weergegeven gebouw blijven gelijk tot en met 1981 en komen overeen met de huidige contouren (bijlage 1). Op dit punt heeft het onderzoek (nog) geen duidelijkheid kunnen verschaffen. Het aanpalende elektriciteitshuisje moet kort voor 1929 zijn gebouwd.

²⁴ Elite 2009, 2.

²⁵ Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-2463.

²⁶ Kistenmakerij 1927: Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-4212; kaaspakhuis 1921: Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-3303.

²⁷ Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-6493.

Direct ten zuidwesten van de kistenmakerij is een grote loods gebouwd in 1914 (gesloopt in 1948, afb. 24) en ten zuidwesten hiervan twee kleinere expeditieloodsen in 1926 en 1927 door aannemer J.H. de Wilde (afb. 25).²⁸ De laatste uitbreiding in de uiterste zuidwest hoek van het terrein met de bouw van een grote loods vond plaats na 1930 (nog niet te zien op de luchtfoto van 1930, wel op die van na 1948 – afb. 26; gesloopt 2013/14). Dit perceel heeft het huidige kadastrale nummer H3067.

Kort voor 1936 was het houten kantoorgebouw gelegen aan de Jan Verzwollewetering en gebouwd in 1921 zo verzakt dat nieuwbouw noodzakelijk was. Voor het nieuwe kantoor werd in 1936 de eerste steen gelegd.²⁹ Het gebouw had zowel een kantoor- en woon?-gedeelte als een werkruimte. Het pand is nog steeds op het terrein aanwezig. Hoewel bouwtekeningen vooralsnog ontbreken, is aan de hand van baksteengebruik, de betonnen uitkragende lateien en de detaillering de hand van D. Stuurman te herkennen. Vergelijkbare detaillering en dakafwerking is bijvoorbeeld te zien bij de panden Blauwstraat 15, Turfmarkt 30-32 en Spoorstraat 6-10 waarvan met zekerheid te zeggen is dat deze door D. Stuurman zijn ontworpen.

In 1938 komt D. Stuurman nog een keer terug om werk te verrichten voor de Kaashandel Maatschappij. Hij wordt gevraagd voor de verbouwing van het woonhuis Kattensingel 65 (direct naast/links van de voormalige blekerij) tot garage en pakhuis (gesloopt in 1969).³⁰

Afb. 26 Luchtfoto na 1948, na de sloop van de loods uit 1914 nabij de Jan Verzwollewetering.

Tot 1969 was de Kattensingel ter hoogte van het plangebied een gesloten wand. In dat jaar werden grote delen van het kaashandelcomplex gesloopt, de huisnummers 61 t/m 69 en de achterliggende kaaspakhuisen uit de eerste jaren van de aanwezigheid van de Kaashandel Maatschappij aan deze singel. De kistenmakerij uit 1912/27 en het er naast staande kaaspakhuis uit 1921 bleven grotendeels behouden, evenals verschillende loods en op het zuidwestelijk deel van het terrein, het kantoorgebouw met werkruimte uit 1936 en enkele kleinere gebouwen achter de panden Kattensingel 54 t/m 59 (afb. 27).³¹ In 1970 verrees hier een 'bedrijfspan' voor kaasopslag met

²⁸ De bouwtekeningen van de loods en door J.H. de Wilde zijn te vinden in het Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummers 0468-3956 en 0468-4096.

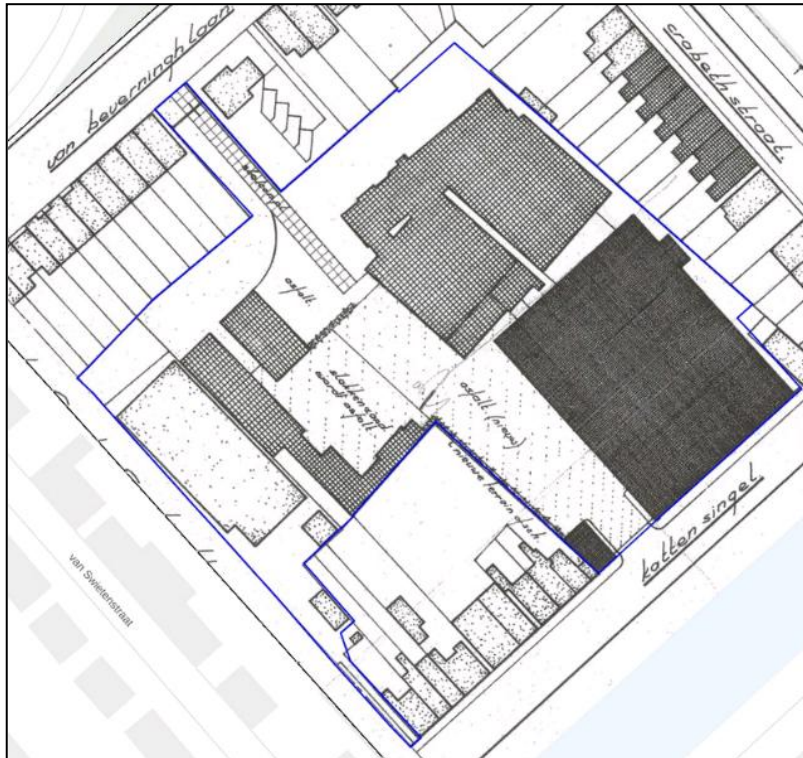
²⁹ Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer Varia 397, deel chronologie, p. 49.

³⁰ Streekarchief Midden-Holland, inventarisnummer 0468-5838.

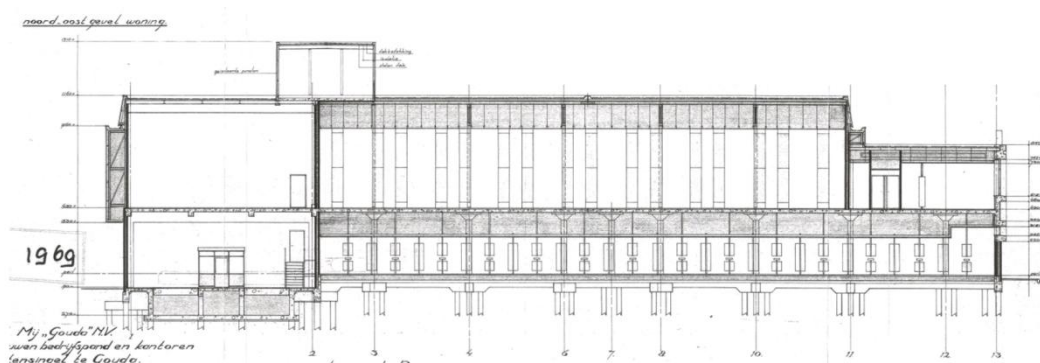
³¹ Bij de stukken uit het Streekarchief met de inv.nrs 0468-2463 en 0468-4212 is foutief vermeld dat deze panden zijn gesloopt. Bij het oudste deel van de kistenmakerij uit 1912 hebben zeker wijzigingen plaatsgevonden – een hoek is gesloopt en een deel van de draagconstructie is vervangen – maar is deels nog aanwezig. Aan de uitbreiding van de kistenmakerij uit 1927 hebben zeker ook wijzigingen plaatsgevonden, de verdieping met kap is nog intact. Ook het kaaspakhuis uit 1921 is nog aanwezig (0468-3303), alleen aan de zuidoost kant is een deel verwijderd in 1969.

kantoren en bovenwoning', zoals omschreven in de bouwvergunning (afb. 28).³² Het ontwerp komt van architectenbureau Nieuwland en Van de Vegte uit Leeuwarden en opdrachtgever is Kaashandel Maatschappij "Gouda" N.V. Nummer 61 is een kantoor met bovenwoning. Ter hoogte van de nummers 65-69 staat het kaaspakhuis met aan de voorzijde kantoren. De nieuwe brede toegang tot het complex ligt ter hoogte van de nummers 62-64. Het heeft een praktische functie, maar tegelijkertijd is er vanaf dat moment visueel een verbinding vanuit het complex met de binnenstad en vanaf de Kattensingel is er zicht op het groen van het Van Bergen IJzendoornpark (afb. 29).

Na 1969 hebben geen grootschalige bouwwerkzaamheden op het terrein plaatsgevonden, wel zijn al voor 2006 enkele loodsën gesloopt (de expeditieloodsen uit 1927) en is de grote loods waarin een kringloopwinkel gevestigd was gesloopt in de periode 2013/2014.

Afb. 27 In donkergrijs de nieuw te bouwen panden. Bouwvergunning 1969 (Streekarchief inv.nr. 0468-9279).

Afb. 28 Doorsnede van het nieuwe kaaspakhuis met kantoren, ontwerp 1969, bouw 1970. Links ligt de Kattensingel.

³² Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-9279.

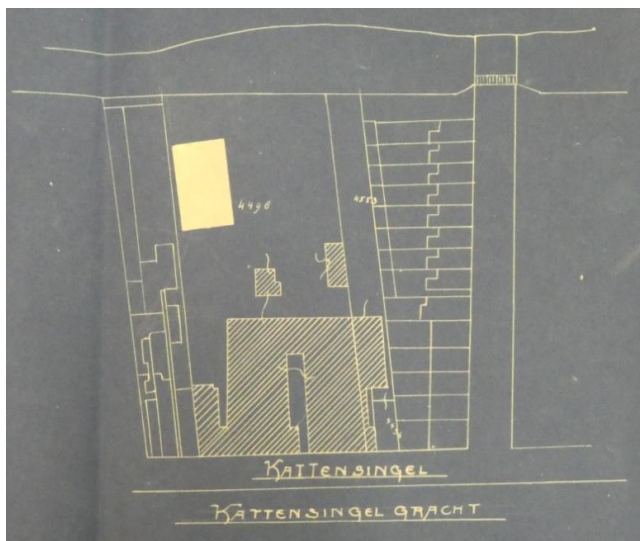

Afb. 29 Kijkend naar het zuidoosten, zicht op de binnenstad vanuit het plangebied.

Ruimtelijke ontwikkeling van het kaashandelcomplex (binnen huidig plangebied)

Kaartmateriaal en beschrijvingen maken duidelijk dat het kaashandelcomplex geleidelijk is gegroeid. Er ligt geen stedenbouwkundig plan aan ten grondslag, wel is een ordening van de gebouwen aan de hand van de oude percelering zichtbaar (afb. 30 en 24). Deze is te zien op de kadastrale minuut van 1811-23 en ook toen al was er een breed perceel ter hoogte van de in 1858 gebouwde blekerij (afb. 21). De bestaande percelering is dus vooral leidend geweest voor de plaatsing en oriëntatie van de gebouwen, naast waarschijnlijk een praktisch aspect omdat de kaaspakhuizen en loodsen goed bereikbaar moesten zijn. Mogelijk zijn daarom enkele gebouwen dwars geplaatst, met de kap parallel aan de Kattensingel, maar daarbij meestal rekening houdend met de oude perceelgrenzen.

Opvallend is de knik in oriëntatie van de in de late 19^e en vroege 20^e eeuw gebouwde kaaspakhuizen (direct achter de oude blekerij). Hier is om onduidelijke reden afgeweken van de oorspronkelijke oriëntatie. Mogelijk had het te maken met de ruimte die aanwezig was, het was van oorsprong immers een relatief breed perceel. Bij de toevoeging van bijvoorbeeld de kistenmakerij in 1912 is wel weer parallel aan de oude perceelsgrens gebouwd. Bij de bouw van het kaaspakhuis met kantoren in 1969/70 is de oriëntatie van de gesloopte gebouwen aangehouden (dus de afwijkende) waardoor de aansluiting op de bestaande kistenmakerij vreemd oogt.

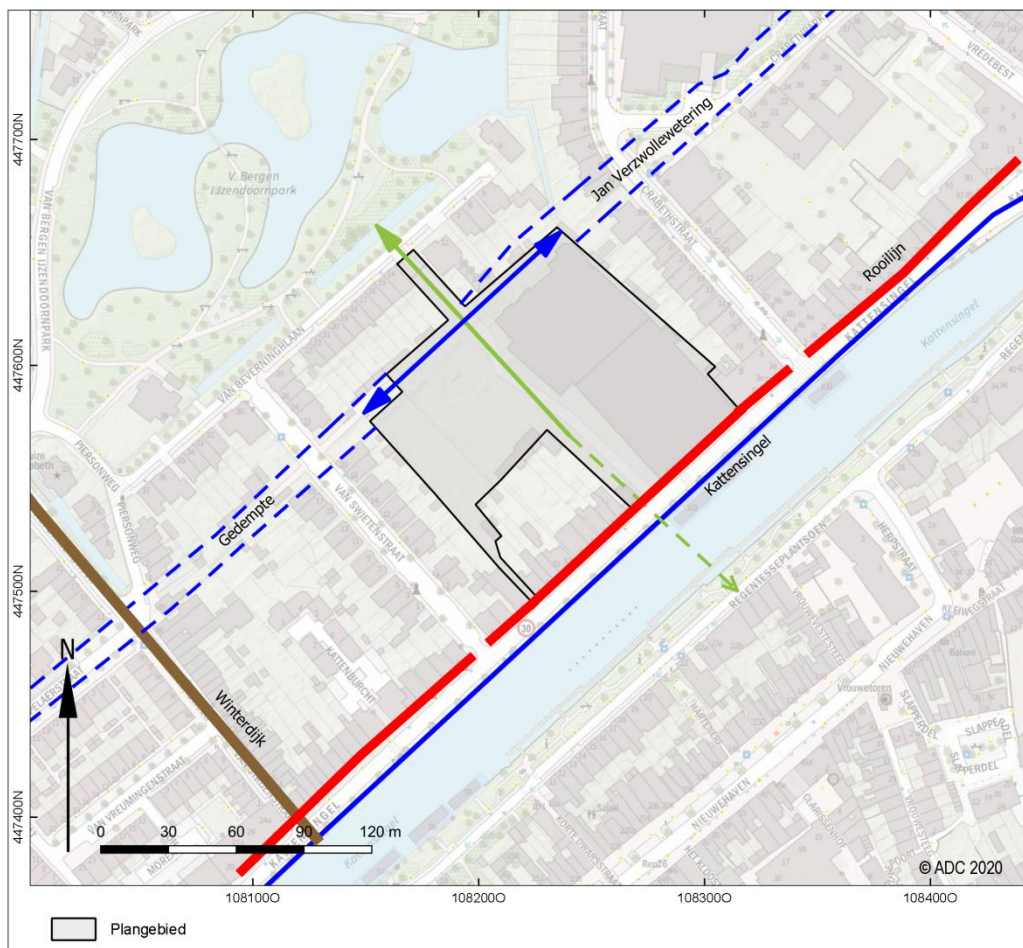

Afb. 30 Situatietekening behorend bij de bouwvergunning voor het bouwen van de kistenmakerij in 1912 (het witte bouwblok).

Verbindingen met de omgeving

Het Kaashandelcomplex lag van oudsher ingesloten in het gebied tussen de Jan Verzwollewetering en de Kattensingel, beide structuren daterend uit de Late Middeleeuwen. Langs de Kattensingel lag een vrijwel gesloten wand van gebouwen met een rooilijn die al eeuwen oud is. Helemaal ingesloten lag het niet omdat er sprake was van verschillende verbindingen met de directe omgeving (afb. 31). Natuurlijk was dit de Jan Verzwollewetering zelf, maar ook de toegangen tot het complex via de poort gelegen naast de voormalige blekerij en later ter hoogte van Kattensingel 47. Aan de noordwest kant was een bijzondere groenverbinding met het Van Bergen IJzendoornpark. De familie Van Eijk bezat een stuk grond aan de Van Beverninghlaan 8-13. Hier is in 1921 een tuin aangelegd voor de Boskoopse Bloemententoonstelling en het is daarna tot 1961 tuin gebleven (afb. 25 en 26).³³ Langs de tuin lag tevens een toegang tot het complex dat via een brug over de wetering bereikt kon worden. Deze brug was overigens al eerder aangelegd volgens een bouwvergunning uit 1905.³⁴ Tot 1969 was er vanaf het centrale deel van het kaashandelcomplex, kijkend naar het noordwesten alleen zicht op het Van Bergen IJzendoornpark, na de sloop van de bebouwing aan de Kattensingel was er een doorlopende zichtlijn vanaf de Van Beverninghlaan tot aan de binnenstad ontstaan (afb. 32).

Na het dempen van de Jan Verzwollewetering rond 1935 heeft de Kaashandel de strook grond gekocht in 1938. Op deze wijze ontstond er ook een beloofbare doorgang naar de Crabethstraat. In het Streekarchief bevindt zich een bouwvergunning uit 1948 voor de bouw van een ingangshek tussen de Crabethstraat nr. 39 en 41.³⁵ Een deel van het ingangshek is nog aanwezig (afb. 33).

Afb. 31 Verbindingen met de omgeving.

³³ Familie archief Van Eijk. Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer Varia 397, Bijlagen, p.34-35. Bouwvergunning 1961: Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-8007.

³⁴ Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-1674.

³⁵ Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-6426, aannemer W. Bokoven.

Afb. 32 Zicht vanaf 'Van Beverninghlaan 13' over het plangebied naar de binnenstad van Gouda.

Afb. 33 Deel van de toegang aan de Crabethstraat ter hoogte van de gedempte wetting.

Architecten van het Kaashandelcomplex

De gebouwen van het Kaashandelcomplex zijn door verschillende architecten en aannemers vormgegeven. Vaak werd een architectenbureau in de loop der jaren voor meerdere opdrachten gevraagd. In deze paragraaf worden enkele genoemd.

In de beginjaren waren het H.J. Nederhorst en later zijn zoon H.J. Nederhorst jr. die gevraagd werden voor het ontwerpen van kaaspakhuizen, een koetshuis en bijvoorbeeld de kistenmakerij. Nederhorst sr. vestigde zich in 1871 in Gouda.³⁶ Op 1 januari 1872 neemt hij onder eigen naam een Gouds timmerbedrijf aan de Turfmarkt 8-12 over. In 1904 werd een opslagterrein aan de Goudkade aangekocht genaamd "de Knip", dat tot werkplaats werd ingericht. Aan het eind van de 19^e eeuw vestigde Nederhorst jr. zich ook in Gouda en samen met zijn vader vormde hij het aannemingsbedrijf firma H.J. Nederhorst & Zn. Al snel ontwikkelt Nederhorst zich tot een allround bedrijf dat zich bezighoudt met utiliteitsbouw, weg- en waterbouw en funderingen. Na het overlijden van zijn vader in 1913 zette hij in 1914 het bedrijf om in de *N.V. tot aanneming van werken v/h H.J. Nederhorst*. Hij zelf overlijdt in 1927.

Het bedrijf heeft een aantal vaste grote opdrachtgevers zoals de Nederlandse Spoorwegen, Nederlandse Kabelfabrieken en Bataafse Petroleum Maatschappij. Op technisch gebied was het bedrijf vooruitstrevend: in 1912 gebruikte het de eerste elektrische heismachine in Nederland. In 1939 begon men met "Vibro"palen. Dit was een in Engeland ontwikkeld systeem voor het gebruik

³⁶ De informatie over Nederhorst is overgenomen van:
<http://web.archive.org/web/20120422010709/http://www.groenehartarchieven.nl/themas/handel-en-nijverheid/firma-hj-nederhorst>.

van in de grond gevormde heipalen. Na WO II werd dit systeem meer en meer toegepast en ontwikkelt Nederhorst zich zo tot specialist op funderingsgebied.

In de loop der jaren worden vele bedrijven aangekocht. Zo ontstaat in 1964 het moederbedrijf Verenigde Bedrijven Nederhorst N.V. (VBN) met steeds meer dochterbedrijven. In 1975 moet surseance van betaling worden aangevraagd. Het bouwbedrijf van VBN gaat in 1979 over naar Hollandsche Beton Maatschappij (HBM). In 2002 komt het met de overname van Hollandsche Beton Groep in handen van Koninklijke BAM Groep. De dochtermaatschappijen BAM Civiel, BAM International en BAM Infraconsult zijn nog steeds gevestigd in het Nederhorstgebouw aan de Nederhorststraat te Gouda.

Vader en zoon Nederhorst hebben vele gebouwen in Gouda ontworpen. Bijvoorbeeld een kantoor voor de makelaar in effecten Knox en Dortland aan de Turfmarkt 12 in een neorenaissancestijl (nu een rijksmonument). De toegepaste bouwstijl is kenmerkend voor zijn werk. Verder kunnen uit een lange lijst van ontwerpen worden genoemd huizen aan de Crabethstraat (ca. 1880, categorie Jongere Bouwkunst B) en de Rijks HBS aan de Burgemeester Martenssingel 15 (1915, categorie Jongere Bouwkunst A).

Later werd D. Stuurman een belangrijk ontwerper voor de Kaashandel Maatschappij "Gouda". Zeker één, maar zeer waarschijnlijk twee van zijn ontwerpen zijn nog binnen het plangebied aanwezig, de uitbreiding kistenmakerij en het pand uit 1936.

Dirk Stuurman werd in 1895 in Ammerstol geboren en overleed in oktober 1960 te Gouda op 65-jarige leeftijd. Hij vestigde zich als architect te Gouda. Hier ontwierp hij enkele beeldbepalende gebouwen zoals het in 1933 gebouwde nieuwzakelijke woonblok met de showroom, reclametoren en werkplaats van het voormalige garagebedrijf Van Zevenhoven aan de Spoorstraat 6-10 en het in 1937 zakelijk expressionistische stijl gebouwde bankgebouw met woonhuis aan de Turfmarkt 30-32, waarin tegenwoordig het Verzetsmuseum Zuid-Holland is gevestigd (nu rijksmonument).³⁷ Ook ontwierp hij een woonhuis aan de Blauwstraat 15 in expressionistische stijl (1934). De wijze van behandeling van de baksteen (donker), toepassen van betonnen lateien en raamstroken onder de dakrand zijn kenmerkend voor Stuurman. Je ziet ze vooral terug aan de Turfmarkt en de Blauwstraat, maar dus ook bij het gebouw uit 1936 van het kaashandelcomplex (afb. 34).³⁸ Hierboven zijn enkele meer bijzondere ontwerpen van Stuurman genoemd. Een groot deel van zijn werk bestond uit het ontwerpen van bouwblokken voor woningbouwverenigingen. Zo ontwierp hij woonblokken aan bijvoorbeeld de Walvisstraat (1931), de Da Costakade (1935-36) en de Van der Palmstraat (1941, afb. 35). Ten opzichte van de genoemde panden aan de Turfmarkt en de Spoorstraat zijn laatstgenoemde woonblokken eenvoudig in uitvoering.

Afb. 34 Voorbeelden van het werk van D. Stuurman: links Turfmarkt 30-32; rechts Blauwstraat 15 (bron: Google streetview).

³⁷ Denslagen 2001, 480-481.

³⁸ Met dank aan M. Strating voor informatie over D. Stuurman. M. Strating en B. van den Berg werken aan een overzicht van het oeuvre van D. Stuurman.

Afb. 35 Woningbouwproject aan de Van der Palmstraat van D. Stuurman (bron: Google streetview).

Voor de bouw van het kaaspakhuis uit 1921 is de firma Blankevoort & Zn uit Bloemendaal ingeschakeld.³⁹ Binnen de bouwvergunningen van het Streekarchief komt deze Blankevoort (overigens als Blankenvoort) eenmaal voor en dat is in relatie tot de Kattensingel. Voor zover nu bekend was het kaaspakhuis de enige opdracht. Dit pakhuis maakt nog steeds deel uit van het kaashandelcomplex.

Aannemer J.H. de Wilde is verantwoordelijk voor twee expeditieloodsen (1926 en 1927) en wat kleinere verbouwingen. Deze aannemer was gevestigd in Gouda. J.H. de Wilde is onder andere verantwoordelijk voor De Kattensingel 80-80a (1931) en Van Beverninghlaan 5 (1930).⁴⁰ Beide overigens gebouwd in een stijl die doet denken aan die van D. Stuurman.

³⁹ Op internet is nog steeds een firma D. Blankevoort & Zn B.V. te vinden in Bloemendaal. Het bijgevoegde telefoonnummer is afgesloten.

⁴⁰ Wanneer gezocht wordt op internet naar aannemer J.H. de Wilde wordt verwezen naar Kattensingel 82 te Gouda, bij telefonisch contact bleek het bouwbedrijf niet meer te bestaan, dhr de Wilde wilde verder geen vragen beantwoorden. Het is daarom niet zeker of dit ook het bouwbedrijf is geweest dat de loodsen heeft gebouwd in de jaren 1926 en 1927. Nader onderzoek is niet verricht. Kattensingel 80-80a: Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer 0468-4801; Van Beverninghlaan 5, inv.nr. 0468-4629.

6 Waardering van de aanwezige elementen en aanbevelingen

6.1 Cultuurhistorische waarden

Binnen het plangebied en directe omgeving zijn verschillende cultuurhistorische lagen aanwezig die niet allemaal in het zicht of bewaard zijn:

- Cultuurlandschap: landschappelijke/historisch geografische laag (ontginningen, wetering);
- Huidige bebouwing die in fasen tot stand is gekomen.

Bij de waardering van de verschillende lagen en elementen is gebruik gemaakt van de waarderingssystematiek die wordt toegepast voor archeologisch, gebouwd, groen en stedenbouwkundig erfgoed.⁴¹ Hierbij is gekeken naar de cultuurhistorische waarden, de architectuur- en bouwhistorische waarden en de ensemblewaarden/situationele en stedenbouwkundige waarden. Aan de hand van criteria als gaafheid, zeldzaamheid en informatiewaarde wordt de waardestelling uitgedrukt in hoge, positieve, indifferente/lage en negatieve cultuurhistorische waarden:

- Hoge cultuurhistorische waarden (blauw). Deze elementen zijn van cruciaal belang van de (historische/landschappelijke/stedenbouwkundige) structuur van een gebied, complex en/of object.
- Positieve cultuurhistorische waarden (groen). Deze elementen zijn van belang voor de (historische/landschappelijke/stedenbouwkundige) structuur en/of betekenis van het complex en/of object.
- Indifferente cultuurhistorische waarden (geel). Deze elementen zijn van relatief weinig belang voor de (historische/landschappelijke/stedenbouwkundige) structuur en/of betekenis van het complex en/of object.
- Negatieve cultuurhistorische waarden (raster). Deze elementen zijn van geen belang voor de (historische/landschappelijke/stedenbouwkundige) structuur en/of betekenis van het complex en/of object. In het verleden is ook wel de term beeldverstorend gebruikt.

Besloten is om de waardering in twee kaarten weer te geven om overlapping van kleuren te voorkomen (afb. 36 en 37).

Cultuurlandschappelijke waarden

Het plangebied heeft deel uitgemaakt van een middeleeuws ontginningsgebied. Dit deel werd ontgonnen vanuit de Gouwe. De op het terrein gelegen (gedempte) Jan Verzwollewetering is mogelijk al ontstaan als kavelsloot tijdens de vroeg 12^e-eeuwse ontginningen. Deze ging vanaf het midden van de 14^e eeuw als gevolg van de aanleg van de stadgracht als wetering voor de afwatering van de polder Bloemendaal functioneren. De Jan Verzwollewetering maakte deel uit van een systeem van sloten en weteringen die was aangelegd om het water naar de IJssel af te voeren. De gedempte wetering is nog steeds als een open structuur in dit deel van de stad te herkennen, dus binnen en buiten het plangebied.

De later langs de stadgracht aangelegde weg (nu Kattensingel) en de Jan Verzwollewetering hebben eeuwenlang de begrenzingen gevormd van in eerste instantie de tuinen die aan de singel waren gelegen en in tweede instantie het bouwblok waarbinnen het huidige plangebied ligt. Bij de bouw van de huizen of bedrijfspanden aan de Kattensingel is steeds één rooilijn aangehouden en behouden tot op de dag van vandaag. Om deze redenen hebben de gedempte wetering en de huidige rooilijn van de Kattensingel als historische structuren beide een hoge cultuurhistorische waarde gekregen.

Stedenbouwkundige (situationele) waarden

Het kaashandelcomplex van de Kaashandel Maatschappij "Gouda" B.V. is klein begonnen aan het eind van de 19e eeuw (toen nog firma Van Eijk) en is uitgegroeid tot één van de grootste kaashandelshuizen van Gouda. Groei in het bedrijf betekende uitbreiding van het kaashandelcomplex. Door de koop van panden aan de Kattensingel met langgerekte percelen tot aan de Jan Verzwollewetering kon uitbreiding op die achterterreinen eenvoudig plaatsvinden. Aan

⁴¹ Zie RCE-publicatie Eenheid en verscheidenheid. Een zoektocht naar een integrale cultuurhistorische waardestelling van het materiële erfgoed, juni 2014, de tabellen 1 en 2, waarin de waarderingsmethodieken van de verschillende disciplines zijn samengevat.

de plaatsing van de nieuwe gebouwen ligt geen stedenbouwkundig ontwerp ten grondslag, het complex is geleidelijk gegroeid, maar wel werd grotendeels rekening gehouden met de oude perceelsgrenzen. Veel gebouwen zijn (en waren) net iets schuin gericht op de Kattensingel. Een afwijkend patroon is zichtbaar bij de vroegste nieuwbouw uit de late 19^e en vroege 20^e eeuw, direct achter de oude blekerij. Dit patroon is gehandhaafd bij de bouw van het nieuwe kaaspakhuis in 1969/70. De oriëntatie van de huidige gebouwen kent dus een lange geschiedenis die minstens teruggaat op een laat 18^e of vroeg 19^e-eeuwse situatie, behalve die van het kaaspakhuis uit 1969/70 die de afwijkende oriëntatie van de nieuwbouw uit de periode 1889-1904 volgt (afb. 24).

Afb. 36 Waarderingkaart structuren en kaashandelcomplex als geheel.

Verbindingen van het complex met omliggend gebied maken geen deel uit van een stedenbouwkundig ontwerp, gezien de geleidelijke groei. De wetering was al aanwezig en is niet specifiek ingepast in het bouwplan. De uitgangen naar de Kattensingel waren vooral praktisch: ingangen voor personeel en transportmiddelen en de kazen konden via het water van de singel verder worden vervoerd.

De uitgang naar het noordwesten, over de brug naar de Van Beverninghlaan vormde een verbinding met het Van Bergen IJzendoornpark, je kunt spreken van een zichtlijn vanuit het kaashandelcomplex naar het park. Een brug over de wetering zou er zeker al vanaf 1905 hebben gelegen. Deze verbinding met het groen van het park werd in 1921 nog benadrukt en verbreed met de aanleg van een tuin ter hoogte van de Van Beverninghlaan 8-12. Met de komst van het woonhuis op dit adres in 1961 is de verbinding met en het zicht op het park weer versmald. Daarentegen is de zichtlijn in 1969 juist verlengd met de sloop van panden aan de Kattensingel en het daardoor ontstane gat in de gevelwand. Vanaf dan is sprake van een verbinding met de binnenstad: een doorlopende zichtlijn vanaf de Van Beverninghlaan naar de stad en vanaf de Kattensingel op het groen van het Van Bergen IJzendoornpark.

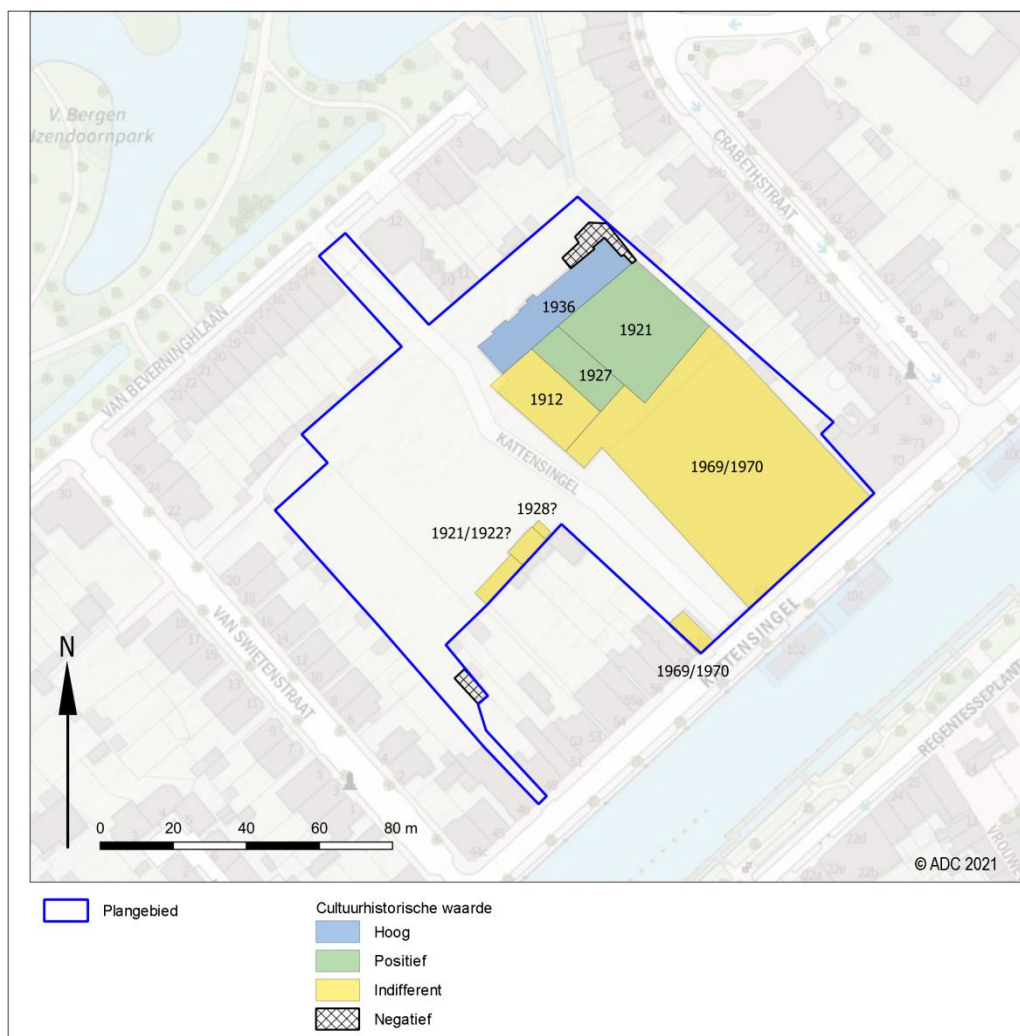
Het kaashandelcomplex is als ensemble gedeeltelijk bewaard. Het onderzoek heeft uitgewezen dat zich binnen het complex panden bevinden uit verschillende bouwperiodes vanaf 1912. De panden zijn in gebruik geweest als kaaspakhuis, kistenmakerij, laboratorium, een afdeling korstloze kaas, melkcontrolestation en kantoor. Hiermee vertellen ze een deel van de geschiedenis van het complex.

Bijzonder is dat het kaashandelcomplex de naam heeft overgenomen van de blekerij die vanaf 1801 tot aan de overname door de familie van Eijk in 1870 hier gevestigd was en is blijven voeren: De Blaauwe Haan.

Op basis van bovenstaande krijgt de interne en externe samenhang van het complex (ensemble, verbindingen, opzet grotendeels rekening houdend met oude perceelsgrenzen, continuïteit in naam) een positieve cultuurhistorische waarde (afb. 35).

Cultuurhistorische waarde

De handel van de Kaashandel Maatschappij "Gouda" strekte zich uit tot diverse landen in Europa, maar ook in Zuid Amerika en Zuid Afrika. Het bedrijf was van sociaaleconomisch belang in Gouda maar ook daarbuiten. Het had handelshuizen of filialen in heel Nederland, maar ook in Londen en Hamburg. Het bedrijf was dus belangrijk voor de verspreiding van de naam "Gouda", maar was hierin niet uniek. Binnen Gouda hadden zich vele kaashandelaren gevestigd om de volvette kazen van zelfkazende boeren te verhandelen, waaronder De Producent. De functie van het complex weegt mee in de waardering van het complex omdat de kaashandel voor Gouda van groot sociaaleconomisch belang was. Omdat hier bijna een eeuw lang één van de grootste kaashandelaren van Gouda gevestigd was, maar niet de enige was in Gouda, krijgt de functie een positieve cultuurhistorische waarde.

Afb. 37 Toegekende cultuurhistorische waarden aan de gebouwen.

Waardering huidige gebouwen binnen het kaashandelcomplex

Een hoge cultuurhistorische waarde is toegekend aan het pand dat parallel aan de gedempte wetering ligt en gebouwd is in 1936. Hoewel de bouwtekening op het moment van schrijven van dit rapport nog niet is gevonden en verdere gegevens over het pand ontbreken, heeft het gebouw typische karaktertrekken die je in het werk van D. Stuurman ziet. Stuurman was een belangrijk ontwerper voor de stad Gouda binnen de vooroorlogse nieuwbouwwijken waar hij veel ontwierp voor woningbouwverenigingen (bijvoorbeeld in de Van der Palmstraat). Het zijn ontwerpen in eenvoudige architectuur. Hij heeft ook verschillende pakuizen ontworpen, waaronder één voor de Kaashandel Maatschappij in 1927. Meer bijzonder en sprekender zijn de ontwerpen voor individuele woonhuizen of een bankgebouw voor particuliere opdrachtgevers uitgevoerd in een nieuwzakelijke of expressionistische stijl. Van dergelijke ontwerpen bestaan er relatief weinig in Gouda en daarom wordt behoud van het pand uit 1936 op het kaashandelcomplex aanbevolen. Dit gebouw krijgt om die reden een hoge cultuurhistorische waarde (afb. 37).

Positieve cultuurhistorische waarden zijn toegekend aan de gebouwen uit 1921 en 1927, respectievelijk gebouwd als kaaspakhuis en uitbreiding van de kistenmakerij. De panden zijn niet meer volledig maar wel grotendeels nog in hun oorspronkelijke staat aanwezig. Karakteristieke elementen zijn de draagconstructies van beide panden en de ronde vensters, raampartijen en dubbele 'pakhuis' deuren op de verdieping.

Indifferente cultuurhistorische waarden zijn toegekend aan de kleinere gebouwen uit de jaren 20 van de vorige eeuw en de nieuwbouw uit 1969/70. Architectonisch gezien zijn het geen uitzonderlijke ontwerpen, ze bevatten ook geen bijzondere constructies, maar ze maken wel deel uit van de geschiedenis van het kaashandelcomplex.

Ook aan de kistenmakerij uit 1912 is een indifferente cultuurhistorische waarde toegekend. Dit heeft te maken met de staat van overlevering. De karakteristieke gevels zijn grotendeels verdwenen, de noordwest hoek is uitgebroken en daarvoor in de plaats is een ketelhuis (?) gekomen, een deel van de oorspronkelijke draagconstructie is vervangen door een betonnen constructie.

Negatieve cultuurhistorische waarde zijn toegekend aan de ruïne in het zuidelijk deel van het plangebied en aan de recente aanbouw aan het pand uit 1936.

6.2 Aanbevelingen

Ten aanzien van de nieuwbouwplannen kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Het kaashandelcomplex ligt ingesloten binnen de historische structuren de (gedempte) Jan Verzwollewetering en de Kattensingel met een eeuwenoude rooilijn. Geadviseerd wordt deze hoog gewaardeerde structuren te behouden en de gedempte wetering als een open strook (zoals deze nu ook grotendeels aanwezig is) in het nieuwbouwplan op te nemen.
- Geadviseerd wordt het karakteristieke pand gebouwd in 1936 in expressionistische stijl en waarschijnlijk van de hand van D. Stuurman te behouden en het een nieuwe functie te geven.
- Het is bijna onvermijdelijk om bij de nieuwbouw aan het thema kaas voorbij te lopen. Geadviseerd wordt dit thema door te zetten in bijvoorbeeld de architectuur van het geplande appartementencomplex ('kaaspakhuis' nieuwe stijl) of de grondgebonden woningen (bijvoorbeeld in expressionistische stijl). De projectontwikkelaar is al voornemens de naam Blaauwe Haan te handhaven, dus in die zin is al een aanzet gegeven.
- De verbinding met het Van Bergen IJzendoornpark park en de later ontstane verbinding met de stad behouden, of wel de verbinding/zichtlijn park-stad opnemen in het nieuwbouwplan.
- Voordat eventueel besloten wordt tot sloop van de panden, wordt geadviseerd eerst nader bouwhistorisch onderzoek te laten verrichten. Dat geldt met name voor de panden uit 1912, 1921, 1927 en 1936 (bij dit pand gaat voorkeur uit naar behoud) en 1921/22? op afb. 37.

Literatuur

- Abels, P.A.M. et al., 2002:** *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis*. Hilversum.
- Akkerman, C. et al. 1997:** *Het Geheim van Bloemendaal*. Jaarboek 1995/1996 van de Archeologische Vereniging Gouda. Gouda.
- Bet, E. & D. Broekhuizen 2005:** *Gouda, naoorlogse architectuur en stedenbouw, een inventarisatie*. Gouda.
- Boer, A., de, 2020:** *Bureau voor Archeologie Rapport 935. Kattensingel 62, Gouda, gemeente Gouda: een bureauonderzoek*. Utrecht.
- Bontenbal, A. & K. Doedeijns, jaartal onbekend:** *Het kerkje met het 'Oude Kerkhof' in Bloemendaal* (website www.gouda-historie.nl).
- Beknopte inventarisatie cultuurhistorische waarden** Ridder van Catsweg en Bloemendaalseweg. Opgesteld door de afdeling SVM van de gemeente Gouda in samenspraak met de Vereniging Bescherming Bloemendaalseweg, versie 19 mei 1998.
- Bestemmingsplan** Nieuwe Park wonen september 2010, gemeente Gouda.
- Denslagen, W.F., 2001:** *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*. Zwolle.
- Elte, L., 2009:** *Geschiedenis van de Kaashandel-Maatschappij 'Gouda'*
- Groenendijk, M.J., 2009:** *Archeologievriendelijk bouwen op de Koningshof te Gouda. Een evaluatie van de archeologievriendelijke aanpak*. Gemeente Gouda, september 2009.
- RCE-publicatie** Eenheid en verscheidenheid. Een zoektocht naar een integrale cultuurhistorische waardestelling van het materiële erfgoed, juni 2014.
- Vergunst, A.D., 1990:** *Geschiedenis van de Blaauwe Haan*. In: *Tidinge van de Goude*, jrg. 8, nr. 4, 70-72. Gouda.

Geraadpleegde websites

https://gis.gouda.nl/viewer/app/Cultuurhistorie_open
www.gouda-historie.nl
<http://www.ruimtelijkeplannen.nl>
<http://www.topotijdreis.nl>
<https://hetnieuweinstituut.nl>
www.digibron.nl
<https://www.goudakaasstad.nl/geschiedenis/>
http://www.nieuwsbrievengouda.nl/Monumentenzorg/Nieuwsbrief_nr53.pdf
<http://web.archive.org/web/20120422010709/http://www.groenehartarchieven.nl/themas/handel-en-nijverheid/firma-hj-nederhorst>

Lijst van afbeeldingen

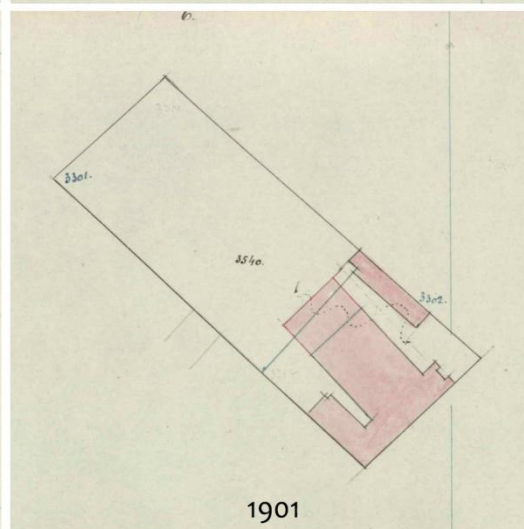
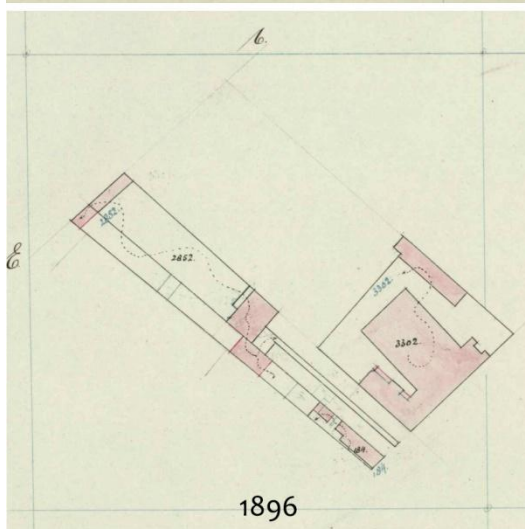
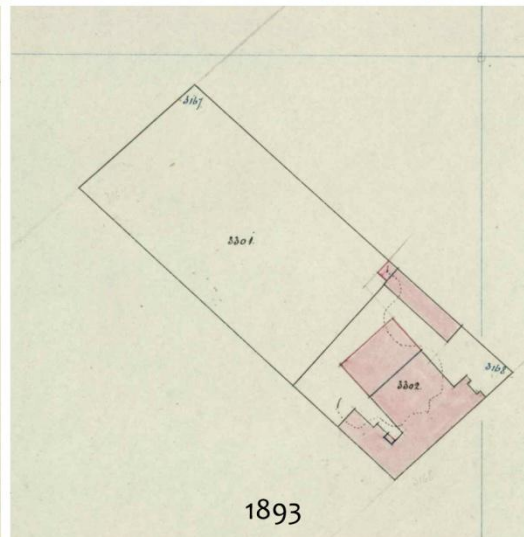
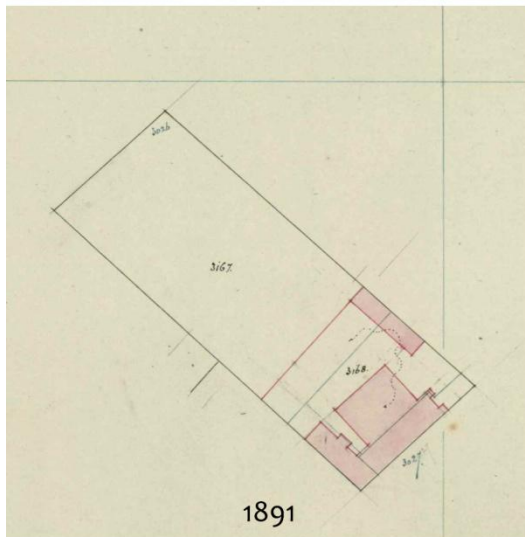
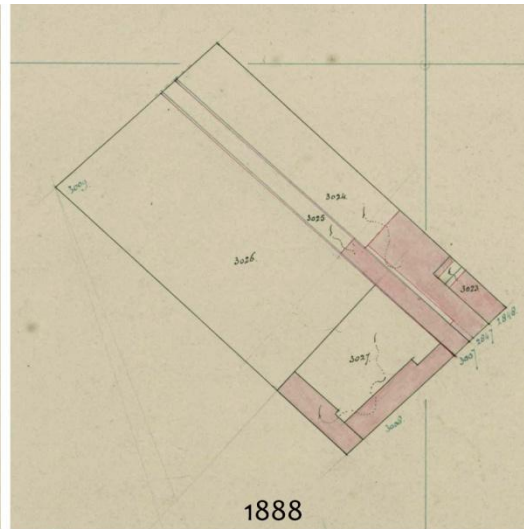
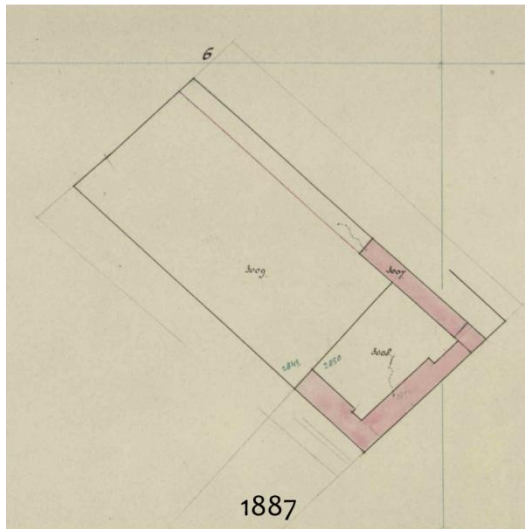
- Afb. 1 Locatie plangebied.
- Afb. 2 Kattensingel 61-69. Huidige bebouwing (gebouwd 1970).
- Afb. 3 Een deel van het plangebied ligt binnen een gebied dat is aangewezen als beschermd stadsgezicht.
- Afb. 4 Rijks- en gemeentelijke monumenten nabij het plangebied. Daarnaast zijn verschillende panden gerekend tot de Jongere Bouwkunst B en C (potentieel beeldbepalende panden conform de CHBK).
- Afb. 5 De open strook aan de noordwest zijde van het plangebied. Boven: kijkend naar het zuidwesten; onder: kijkend naar het noordoosten.
- Afb. 6 De voormalige kistenmakerij van binnen en buiten. De vermoedelijk oorspronkelijke dakdragende constructie is deels aanwezig (nu beschermd met metalen buizen) en deels is deze vervangen door een betonnen draagconstructie (foto rechtsonder, op de achtergrond). De rechthoekige aanbouw aan de voorzijde dateert uit dezelfde periode als de nieuwbouw van het kaaspakhuis in 1970 (foto rechtsboven).
- Afb. 7 Zicht op het (grijze) dakvlak van het kaaspakhuis uit 1921. Links kijkend richting Kattensingel, rechts kijkend richting het pand gebouwd in 1936.
- Afb. 8 Kaaspakhuis gebouwd in 1921. De draagconstructie is uitgevoerd met vakwerkkolommen en vakwerkliggers.
- Afb. 9 Uitbreiding kistenmakerij 1927/28. Links een deel van de noordwest gevel, gezien vanuit het gebouw uit 1936; rechts een deel van de zuidoost gevel, gezien vanuit het kaaspakhuis uit 1969/70.
- Afb. 10 Voormalige kistenmakerij 1927 (uitbreiding). Linksboven: zuidoost gevel; rechtsboven: noordoost gevel; linksonder: spantconstructie in de vorm van een enkelvoudig hangwerk, kijkend naar het zuidoosten; rechtsonder: zuidwest gevel.
- Afb. 11 Kantoorgebouw met werkruimte uit 1936. De onderste foto's zijn enige jaren geleden gemaakt door dhr. R. Hofman (gemeente Gouda).
- Afb. 12 In 1970 is een groot deel van de oude gebouwen gesloopt, zodat een nieuw kaaspakhuis met kantoren aan de kattensingel gebouwd kon worden. De foto van de bouw komt uit het familiearchief van Van Eijk (Streekarchief Midden-Holland Varia 387, Band C).
- Afb. 13 Kijkend naar het zuidoosten. De onderste foto is enige jaren geleden gemaakt door dhr. R. Hofman (gemeente Gouda).
- Afb. 14 Kijkend naar het noordoosten. Op de voorgrond de werkplaats van afb. 12.
- Afb. 15 De ruïne langs de toegang vanaf Kattensingel 47.
- Afb. 16 De huidige topografie met de oudste kernen Bloemendaal en Gouda en de ontginningsassen en -richtingen. De ontwikkelingskaarten zijn afkomstig van de CHBK.
- Afb. 17 Kaart van H. Verschuur Jzn uit 1812 waarop de ontginningsstructuren goed zichtbaar zijn. Overgenomen uit Van Dasselaar 1997, 24. a = Gouwe, b= Hollandse IJssel, c = Winterdijk, d = Kleiweg (nu Bloemendaalsweg/Ridder van Catsweg), e = Oude Gouwe, f = Omloopkade, g = Ree of Reekade, h = Uitweg (nu A12). Het plangebied ligt net buiten de oude stadskern van Gouda (binnen de rode rechthoek).
- Afb. 18 Kaart uit de periode 1875-85 met daarop de weteringen buiten de stadsgracht. Het plangebied ligt binnen de rode rechthoek.
- Afb. 19 Boven: Jacob van Deventer ca. 1560; linksonder: Braun en Hogenberg; rechtsonder: Johannes Blaeu 1649. Het plangebied ligt binnen de blauwe contour. Kaartmateriaal is overgenomen uit De Boer 2020.
- Afb. 20 Uitsnede uit de kaart van Tiron 1747. Overgenomen uit De Boer 2020.
- Afb. 21 Kadastrale minuut 1811-1832 met functies van terreinen. De rode contouren geven gebouwen aan. Ter hoogte van het groene vlak bevinden zich in deze periode meerdere lijnbanen van vier verschillende eigenaren. De blekerij is van Martinus Peeters. Overgenomen uit De Boer 2020.
- Afb. 25 Luchtfoto 1930 (bron: <https://data.samh.nl/page/beeldbank/fotocollectie/24232>). Op de foto zijn de nog bestaande panden met een jaartal in wit aangegeven. De overige panden binnen het plangebied zijn gesloopt.
- Afb. 26 Luchtfoto na 1948, na de sloop van de loods uit 1914 nabij de Jan Verwollwewetering.
- Afb. 27 In donkergrijs de nieuw te bouwen panden. Bouwvergunning 1969 (Streekarchief inv.nr. 0468-9279).

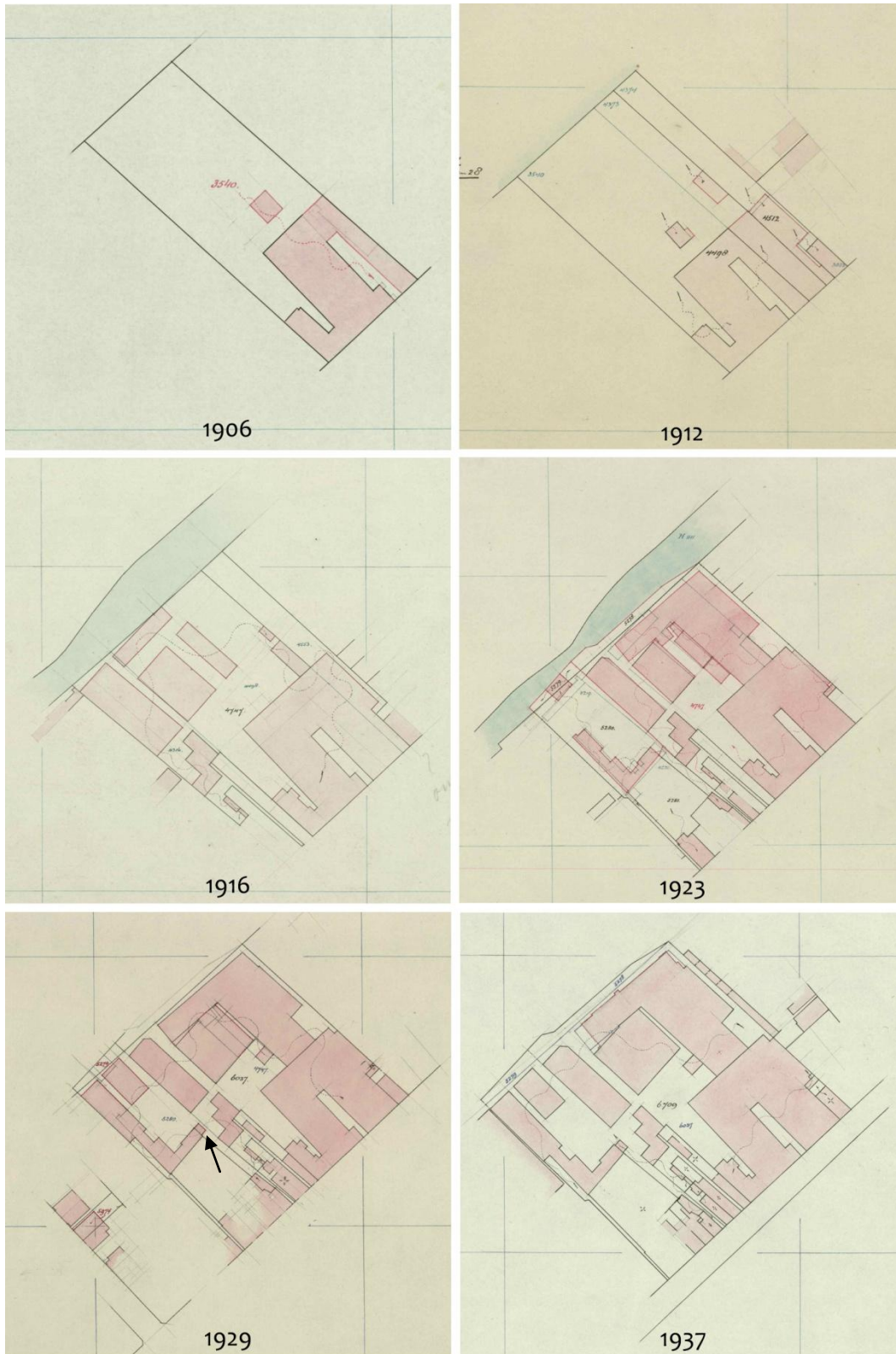

- Afb. 28 Doorsnede van het nieuwe kaaspakhuis met kantoren, ontwerp 1969, bouw 1970. Links ligt de Kattensingel.
- Afb. 29 Kijkend naar het zuidoosten, zicht op de binnenstad vanuit het plangebied.
- Afb. 30 Situatietekening behorend bij de bouwvergunning voor het bouwen van de kistenmakerij in 1912 (het witte bouwblok).
- Afb. 31 Verbindingen met de omgeving.
- Afb. 32 Zicht vanaf 'Van Beverninghlaan 13' over het plangebied naar de binnenstad van Gouda.
- Afb. 33 Deel van de toegang aan de Crabethstraat ter hoogte van de gedempte weterring.
- Afb. 34 Voorbeelden van het werk van D. Stuurman: links Turfmarkt 30-32; rechts Blauwstraat 15 (bron: Google streetview).
- Afb. 35 Woningbouwproject aan de Van der Palmstraat van D. Stuurman.
- Afb. 36 Waarderingkaart structuren en kaashandelcomplex als geheel.
- Afb. 37 Toegekende cultuurhistorische waarden aan de gebouwen.

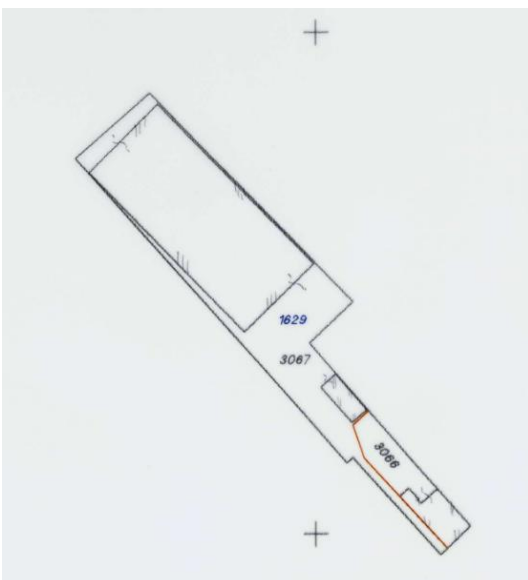
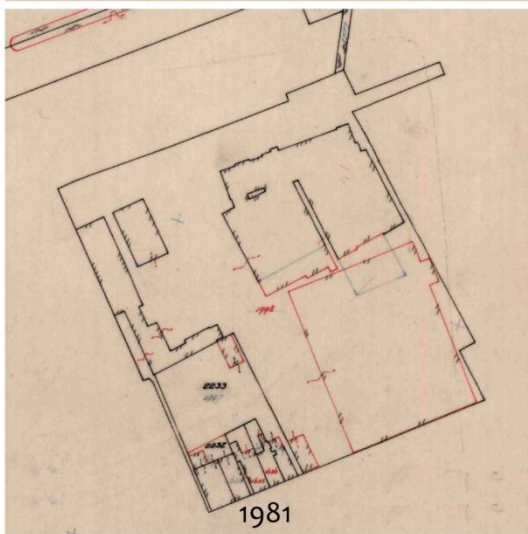
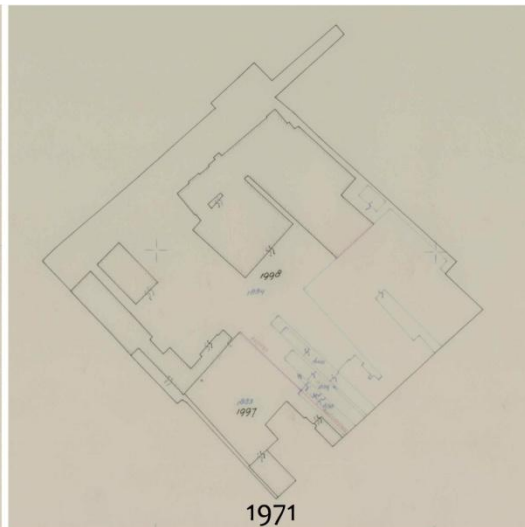
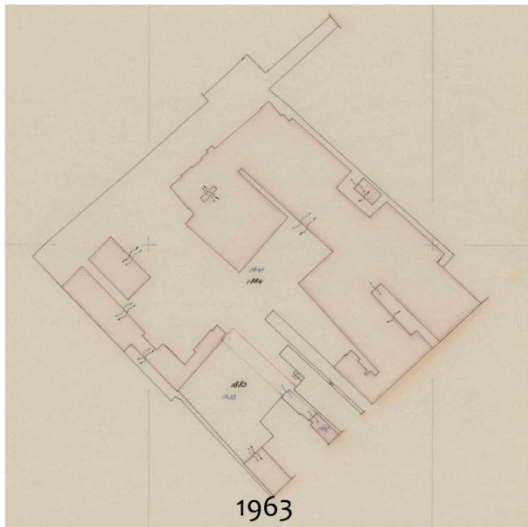

Bijlage 1 Ontwikkeling plangebied aan de hand van kadastrale hulpkaarten.

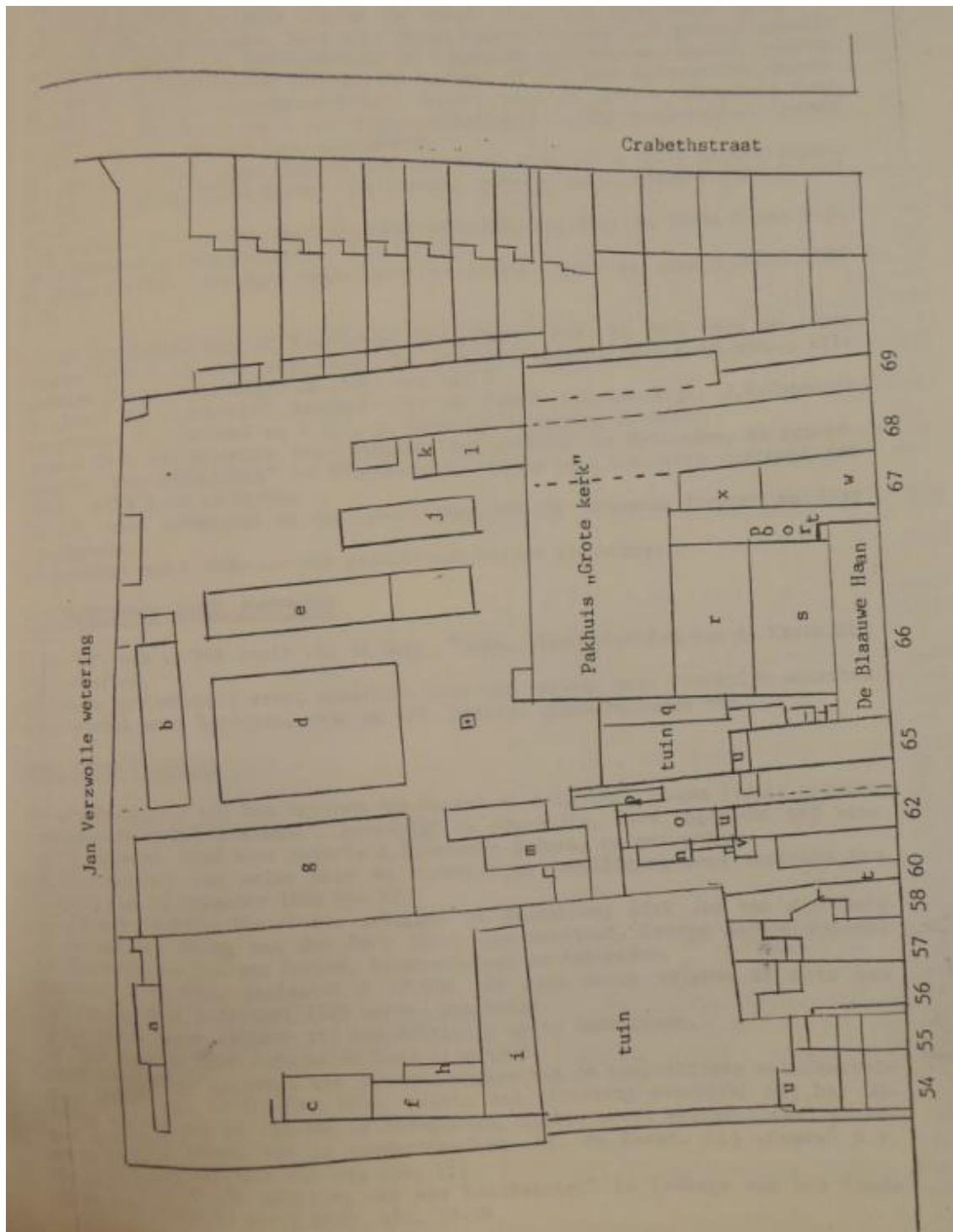
De zwarte pijl in kaart 1929 wijst naar het toegevoegde elektriciteitshuisje.

1996, het perceel 3067 direct grenzend aan de zuidwest Rand van het hierboven getoonde perceel 2707.

Bijlage 2 Kaashandelcomplex 1920 uit familiearchief van Van Eijk

Streekarchief Midden-Holland inventarisnummer Varia 397.

PLATTEGROND 1920.

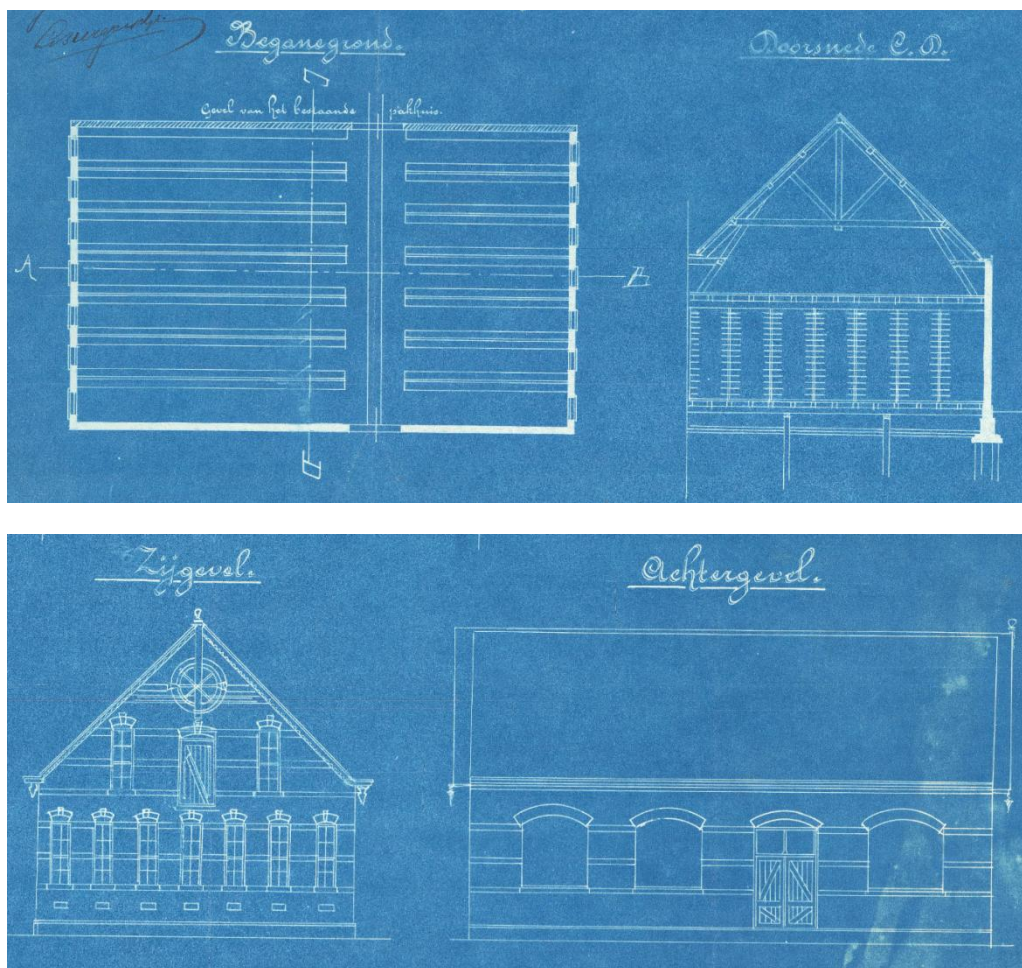
De letters en cijfers tussen haakjes verwijzen naar de archiefinventaris.

- a Stenen pakhuisje met verdieping. Afgebroken omstreeks 1930.
- b Houtloods. In 1921 gebruikt voor de Boskoopse bloemententoonstelling en daarna afgebroken voor de bouw van een kantoot.
- c Korstloze kaasfabriek , afvalafdeling en verpakking. (T 28)
- d Kistenfabriek 1912. (T 14)
- e Houtloods en opslagruimten cartonnage. Afgebroken 1928 voor de vergroting van de kistenfabriek.
- f Korstloze kaasfabriek, walserij.
- g Loods. In de oorlogsjaren gebruikt voor opvang Belgische vluchtelingen, bloemententoonstelling en daarna houtloods. 1914-1948.
- h Kantootje van de kaasfabriek. Later in gebruik voor het bedrukken van de stanniool of aluminiumverpakking.
- i Oude baanderijgebouw van de fam.van Catz, aangekocht door J.L.van Eijk (C 6) , gedeeltelijk ingericht tot kaaswasserij. Afgebroken 1930 en vervangen door een stenen gebouw. (T 49).
- j Open afdak voor het drogen van gewassen kaas.
- k Ketelhuis (T 18, ao 1913)).
- l Kaaswasserij. (T 21)
- m Houten baanderijgebouw, aangekocht 1914 (C 2). Gesloopt 1948.
- n Houten afdak, in gebruik voor het paraffineren van de kaas.
- o Tuin.
- p Houten loodsje.
- q Open plaats , tot aan de Bl.Haan toe.
- r Pakhuis , gebouwd 1891.
- s Idem 1889 in hout, later steen.(T 8)
Pakhuis „Grote Kerk" 1899, later naar het oosten vergroot in 1904. Oorspronkelijk hout, later steen. (T 9,13)
- t Poort 60 .
- u Serre.
- v Stenen schuurtje.
- w Pakhuis „Genot na Zorg". Koetshuis, later garage, tenslotte pakhuis. De kapzolder was in gebruik als archief. Ao 1903.
De archiefzolder werd in 1950 verbouwd tot kaaszolder. (T 67).
- x Paardenstal 1903. Verbouwd tot pakhuis met een kleine paardenstal in 1928 (T 55).
- 68 Pakhuis „Kaasexport" van 1909.
- 69 Pakhuis, de zgn Rotterdamse afdeling.
- 70 Sigarenwinkel Hoogeveen , afgebroken 1991. Nooit in bezit geweest van de Kaash.Mij.

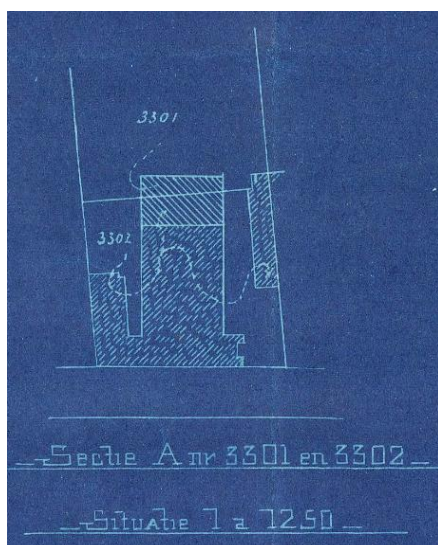

Bijlage 3 Bouwtekeningen uit het Streekarchief Midden-Nederland

1891 (inv. nr. 468-1085). Gesloopt

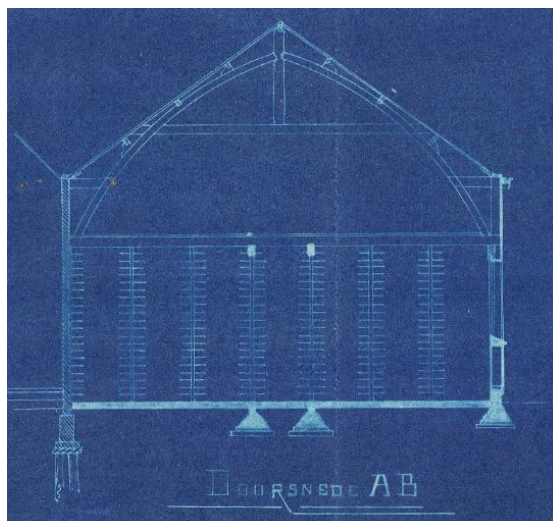
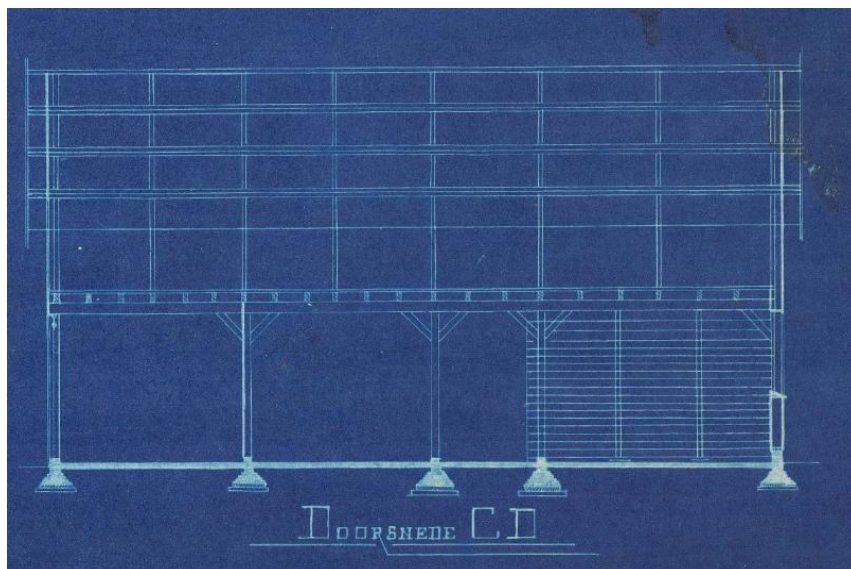
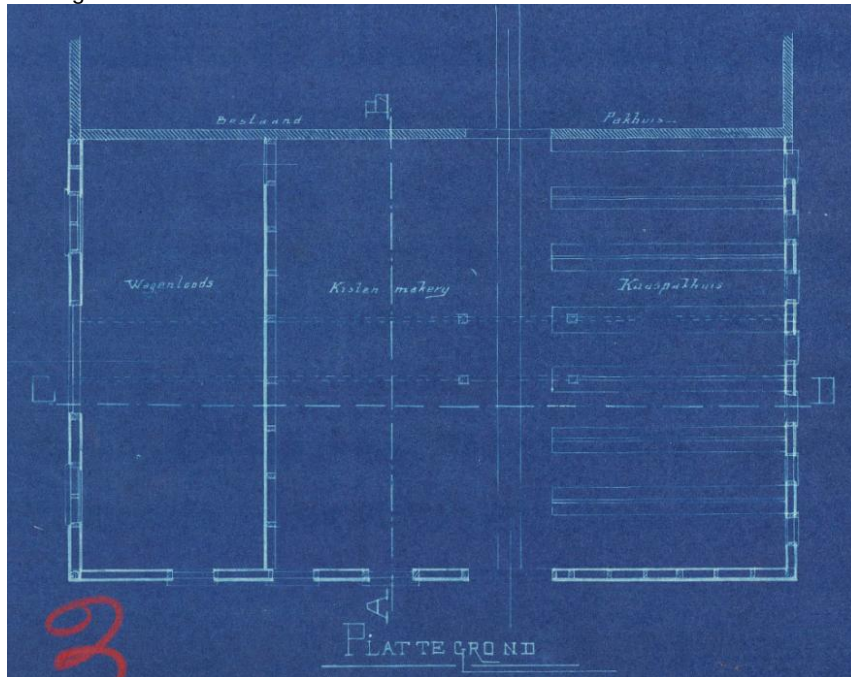

1899 Wagenloods, kistenmakerij en kaaspakhuis, gesloopt (inv. nr. 468-1058). H.J. Nederhorst sr.

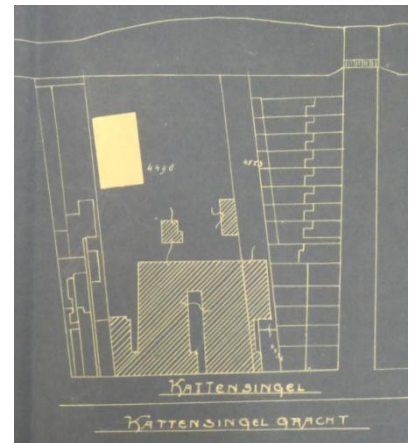
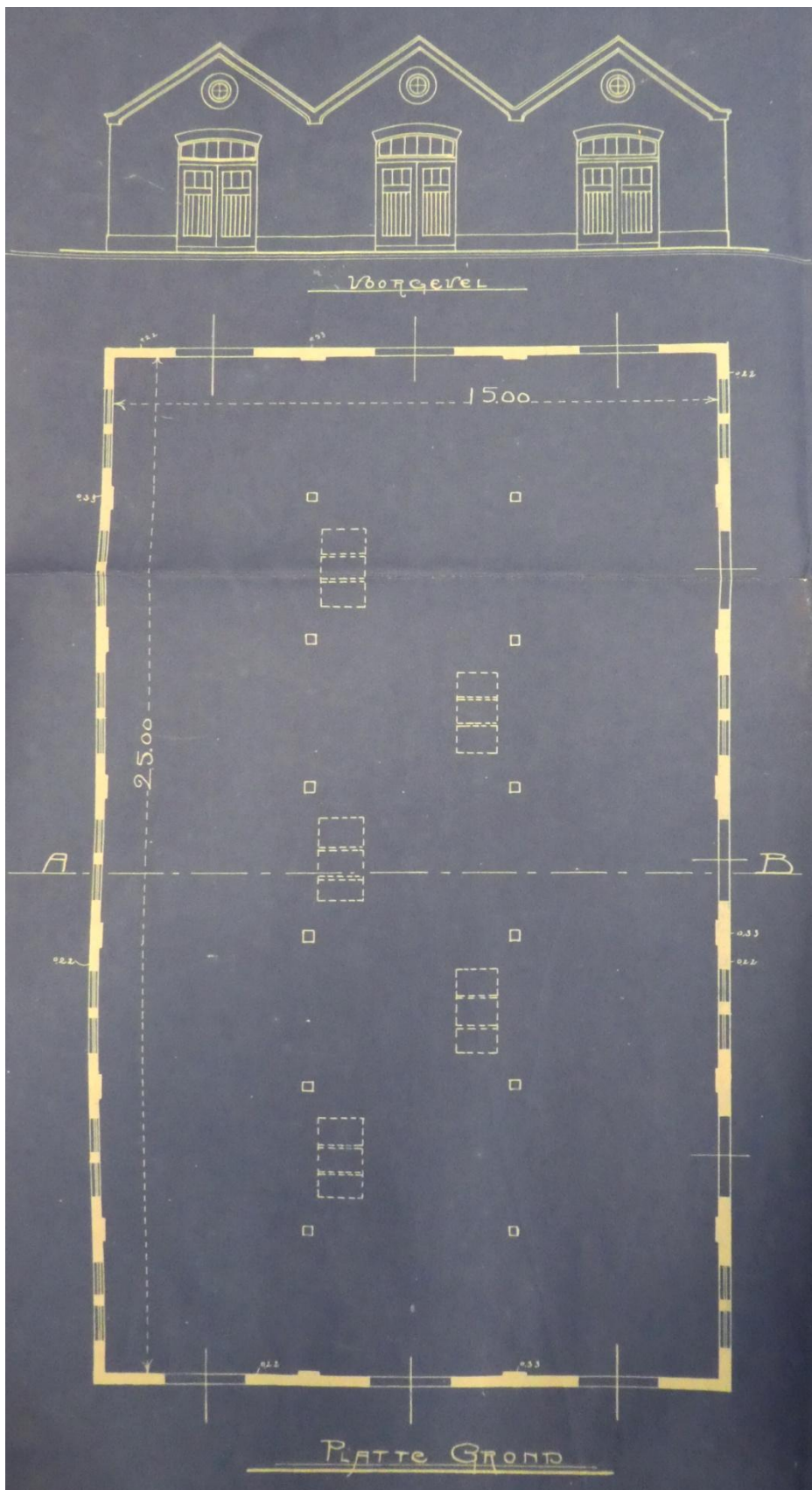

Vervolg 1899

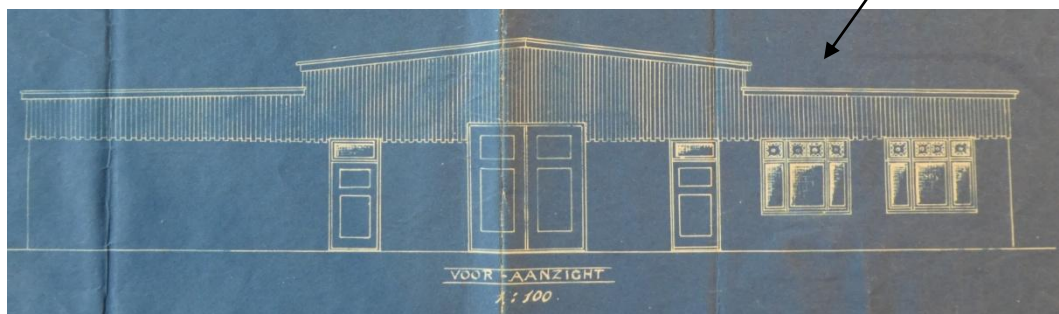
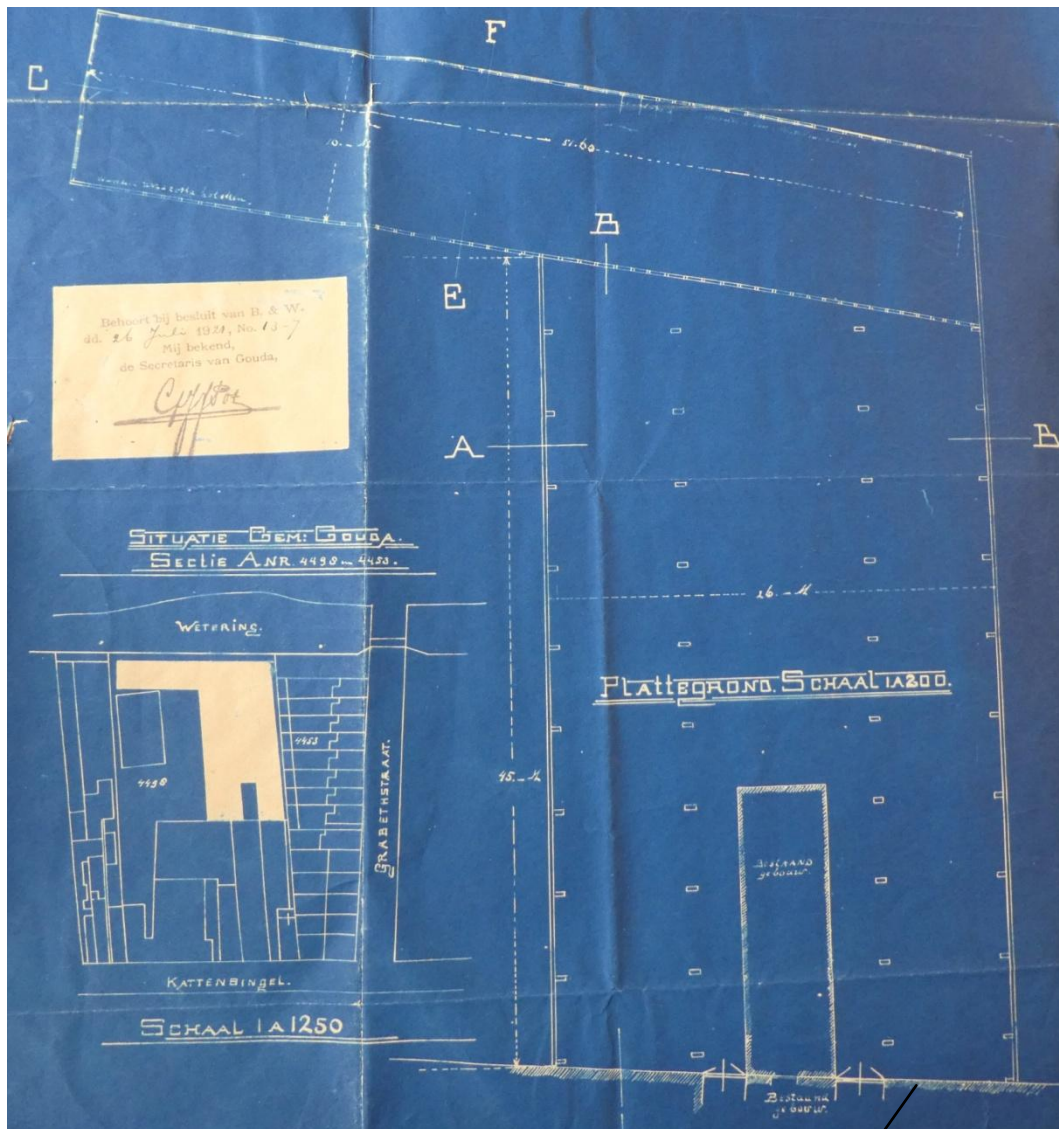

1912 Kistenmakerij (inv. nr. 0468-2463). Architect H.J. Nederhorst jr. Nog grotendeels aanwezig.

1921 Kaaspakhuis ten noordoosten van de kistenmakerij en houten kantoor of loods langs de Jan Verzwollewetering. Door aannemer D. Blankevoort & Zn te Bloemendaal (inv. nr. 0468-3303). De loods is in 1936 vervangen voor steenbouw. Het kaaspakhuis is nog grotendeels aanwezig. Zuidoostelijk deel ingekort in verband met nieuwbouw 1969/70.

GOUDA 17.8.27.

SITUATIE
SCHAAL 1:1250
SECTIE A n° 4747-5278.

WATER.

1:1250

4747

5278

N.

NUTTEN SINGEL.

